

KOZÁRI MONIKA

Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjának kialakulása és szabályozása az első világháború előtt

A nyugdíj alapításának gondolata, az elaggott tisztviselőkről állandó illetményekkel való gondoskodás intézménye Franciaországból származott. IV. Henrik adományozott először ilyen jellegű járandóságokat, sőt a tisztviselők özvegyeiről is gondoskodott.

A nagy francia forradalmat megelőzően Európában általánosan elterjedt volt a hivatalvásárlás. Ebben különösen élen járt Franciaország, ahol minden hivatalnak meghatározott ára volt. A tisztviselői állások után a tisztviselők illetéket fizettek az államkincstárba, amely a kinevező uralkodó pénztárának tekintélyes jövedelmi forrása volt. Ennek az illetéknek, a *hivatali taxának* szerepe, jelentősége volt a nyugdíj létrejöttkor a jogosultság megállapításában.

Az állások jelentős része ugyan csekély jövedelmet biztosított betöltőjének, de nagy mellékjövedelmeket hozhatott. Az uralkodói udvar nem foglalkozott azzal, hogy a tisztviselők tisztességtelen úton szerzik-e jövedelmüket, a lényeg az volt, hogy minél több taxa folyjon be a kincstárba. Az is megesett, hogy csak az eladás érdekében hoztak létre valamilyen hivatalt.

A Habsburg-birodalomban nem dívott annyira a hivatalvásárlás, mint Franciaországban, de itt is adományoztak jövedelmező hivatalos funkciót privilégiumként, tekintélyes összeg lefizetése ellenében, esetleg személyes szolgálatok fejében. Ilyen jövedelmező funkció volt például az országos főpostamester állása. A kisebb jelentőségű állásokat kinevezés útján töltötték be. Ezek a tisztviselők kifizették a taxát, amely a hivataltól függően különböző összeg lehetett, de nem volt előre megállapított díjszabása, így tág teret engedett az uralkodói és hivatali önkénynek. A kegyelték esetleg alig fizettek, míg másoktól akár egy évi jövedelemnek megfelelő összeget is beszedhettek. Ezt a kérdést csak 1675-ben ren-

dezték. A kincstár érdekeit szem előtt tartva minden tisztviselőre kötelező egységes díjakat állapítottak meg. A taxákból azonban nem hoztak létre nyugdíjalapot, hanem a „nyilvános szükségletek fedezésére” fordították. Nyugdíjszerű állami ellátási jog vagy nyugdíjalap megteremtésére ekkor még nem gondoltak. Léteztek már kegydíjszerű ellátások, valószínű, hogy azokat a taxából fedezték. Egyedül az uralkodó elhatározásán múlt, hogy néhány arra érdemes idős tisztviselőnek, vagy özvegyeknek és árváknak kegydíjat juttasson. Ennek semmilyen rendszere vagy számítási kulcsa nem volt. 1683-ban újra szabályozták a taxát, de olyan magas tételeket állapítottak meg, hogy végül 1719-ben enyhíteni kényszerültek rajta.¹

A nyugdíj létrehozására azért került sor, mert a tisztviselők elhalmozták az uralkodót kegyelmi díjak iránti kérvényekkel, és a kincstárnak nagyon sokba kerültek ezek a rendszer nélküli kegydíjak. Tehát egy szabályozott nyugdíj megteremtése uralkodói érdek is volt. Másrészt a taxa igen magas volt, és az államférfiak is belátták, hogy az állam köteles valamilyen szolgáltatást nyújtani cserébe.

Mária Terézia 1771. november 30-án adta ki a *Pensionsnormale* nevet viselő pátenst. E szerint a szabályozás szerint a tisztviselők egy körét nyugdíj illette meg. Azok a tisztviselők nyertek nyugdíjjogosultságot, akik a hivatalos taxát megfizették, valamint az ilyen tisztviselők özvegyei, árvái is, szintén jogosultsági alapon.²

A nyugdíjjogosultság eléréséhez legalább 10 év szolgálati idő kellett állami szolgálatban.³ A nyugdíj összege a fizetés és a szolgálati idő függvénye volt. 10–25 év munkaviszony után a fizetés 1/3-a, 25-től 40 évig a fizetés fele, 40 év elérése esetén a fizetés 2/3-a, 40 év fölötti szolgálati időnél a teljes fizetés járt nyugdíj címén. Az özvegy elhunyt férje fizetésének 1/3-át kaphatta, a gyermekek fejenként az anyai ellátás 1/6-át, függetlenül a számuktól. Az árvák az apa fizetésének 1/6-át kapták nevelési járulék címén (a fiúk 22, a lányok 20 éves korukig).

Az özvegyi nyugdíj és az árvaellátás esetében több olyan kikötés volt, ami teret engedett szubjektív mérlegelésnek. A kiindulási alap ez esetben is az volt, hogy a férj, illetve apa a taxa fizetésével szerzett-e nyugdíjjogosultságot. Emellett azonban mérlegelni kellett, hogy a férj „hűsége-

¹ Dr. MÓCZÁR Elemér: *Nyugdíjlexikon*. Károlyi György Kő- és Könyvnyomdája, 1913. 5.

² Lásd FALLENBÜCHL Zoltán: A nyugdíj – kegytől a jogig (1600–1790). *Korall*, 2003/11–12. 30–46.

³ MÓCZÁR Elemér: i. m. 9–10.; BENEDEK Gábor: Nyugdíjszabályok a magyar közigazgatásban az első világháború előtt. In: KRAUSZ Tamás (szerk.): *Kelet-Európa: történelem és sorsközösség*. Palotás Emil 70. születésnapjára. ELTE Kelet-Európa Története Tanszék, 2006. 28–35.

sen és jól szolgált és özvegyét és gyermekeit szűkös körülmények között hagyta hátra”. Utóbbi minden évben újra és újra meg kellett állapítani. Ha a család életkörülményei javultak, ki voltak téve annak, hogy az özvegyi nyugdíjat és árvaellátást csökkentik vagy teljesen megvonják.

Mária Terézia szabályzata megalkotása idején korszerű volt. Európában Franciaország és Ausztria mellett még Poroszországban volt olyan nyugdíjszabályzat, amelyben egy ugyancsak felvilágosult uralkodó, Nagy Frigyes kísérletet tett az özvegyek ellátásának a biztosítására 1775-ben, de általános szabályozást itt csak 1825-ben vezettek be.⁴

II. József 1781. március 26-án rendeletet bocsátott ki, amelyben részben megváltoztatta anyja nyugdíjszabályzatát. Megtartotta azt a döntést, hogy a nyugdíjjogosultsághoz legalább 10 év szolgálati idő szükséges, viszont gondoskodott azokról is, akik ennél kevesebbet szolgáltak. Nekik egy éves fizetésnek megfelelő összegű végkielégítés járt (a hátramaradottak legfeljebb a temetési költségekre tarthatnak igényt). A 10 év szolgálat letelte előtt a hivatalos munkából adódó munkaképtelenség vagy halál esetén jogosult volt az alkalmazott vagy a család nyugdíjra, illetve akkor is, ha a tisztviselő saját hibáján kívül, elmezavar, betegség vagy megvakulás következtében teljesen munkaképtelenné vált. Már 25 év szolgálat után a tisztviselő az addigi bérének a felét kaphatta meg nyugdíjként, nemcsak a 26. évtől, mint korábban. II. József elvként mondta ki, hogy nyugdíj mindenkinek csak egy jogcímen jár. Az özvegyek minimális nyugdíját évi 100 forintban állapította meg. Kimondta azt is, hogy az elbocsátott tisztviselő özvegyének nem jár nyugdíj.

II. József halála után megsűrűsödtek a nyugdíjrendeletek, ezek azonban alapjaiban nem változtatták meg a szabályozást. Az első ilyen tárgyú királyi rendelet 1790. november 8-án jelent meg, és kimondta, hogy a szülőtlén (azaz apátlan-anyátlan) árvák nevelési járuléka minimálisan évi 100 forint. 1792-ben, 1809-ben, 1813-ban és 1817-ben újabb rendeletek születtek. Egyes szaktisztviselők részére kivételes jogosultságot engedélyeztek: például a kataszteri tisztviselőknek, akik pedig nem is fizették a hivatalos taxát, 1792-től 10 év szolgálat után nyugdíjjogosultságot állapítottak meg. 1809-ben elrendelték, hogy az egyetemi, lyceumi és gimnáziumi tanárok 20 év szolgálat után a fizetésük felét, 30 év szolgálat után a teljes fizetésüket kapják nyugdíjként.

1792-ben még nem számították be a szolgálati időbe a városi vagy megyei szolgálatot – ez 1817-től különös királyi kegyként *megengedetté* vált.

Az állami, valamint a városi és megyei szolgálati idő egységes beszámítása a nyugdíjba (a korabeli szakszóval: a nyugdíjviszonosság) azonban még évtizedekkel később sem volt rendezve: egészen a század végéig – a minisztertanács javaslatára – az uralkodó kegyétől függött. Azaz az ilyen helyzetben lévő tisztviselők egészen a nyugdíjazásukig nem tudhatták, hogy mennyi szolgálati időt számítanak be nekik.

Ezzel a kérdéssel, már a kiegyezés után, a magyar állami számvevőszék 1872. november 26-i jelentésében foglalkozott is. Különösen sérelmesnek találta, hogy az abszolutista rendszer idején a magyar tisztviselőket sokszor hátrányosan megkülönböztették: 20–30 év megyei vagy városi szolgálati időt is figyelmen kívül hagytak, hivatkozva az 1792. évi legfelsőbb rendeletre, miszerint a megyei és városi szolgálatban töltött időt nem lehet beszámítani a nyugdíjba, mert ezek után az állások után nem kellett hivatali taxát fizetni. Más esetekben viszont az 1817. évi uralkodói rendeletre hivatkozva javasolták a szolgálati idő beszámítását.⁵

Fontos tisztázni, hogy 1848 előtt nem létezett „magyar állami tisztviselő”. Az állami tisztviselő ugyanis birodalmi volt, a magyar tisztviselő pedig a megyékben és a városi hatóságoknál szolgált, ám az intézmények nem voltak államiak. A szabadságharc leverése után 1867-ig ismét abszolutista rendszer volt birodalmi szinten és Magyarországon is. Magyar állami tisztviselők kinevezésére ezért csak a kiegyezés után kerülhetett sor.

A 19. század közepére a birodalomban annyira kibővült az állami alkalmazottak köre, hogy egyre égetőbb szükség volt komplexebb nyugdíjszabályzatok megalkotására. Ráadásul az előző uralkodói rendelet 1817-ben született, és azóta két generáció nőtt fel. A Habsburg-birodalom osztrák felében – nevezzük az egyszerűség kedvéért Ausztriának – 1866. december 9-én nyugdíjszabályzatot bocsátottak ki, *Ruhebezuge und Abfertigungen der Staatsbeamten und pensionsfähigen Diener* címmel, amelyet Ferenc József Magyarországon is életbe léptetett. (Erre ekkor még, azaz a kiegyezés előtt lehetősége volt.) Ausztriában ez a szabályzat jó három évtizedig, az 1898-as törvényi szabályozásig érvényben volt. Magyarországon 1885-ig, az állami tisztviselők nyugdíjtörvényének megszületéséig volt a nyugdíjazások alapja. Ennek ellenére nem egy esetben előfordult, hogy valamilyen egyedi nyugdíjügy megítélésében visszahivatkoztak a korábbi, mindenekelőtt az 1792-ben született nyugdíjrendeletre.

⁴ CSIZMADIA Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Akadémiai Kiadó, 1976. 205.

⁵ MÓCZÁR Elemér: i. m. 12.

Az 1866. december 9-ei uralkodói rendelet

Az 1866-os nyugdíjszabályzat valamelyest megváltoztatta a fennálló rendelkezéseket és rögzítette a korábbiakat, az addigi gyakorlatot is. Ez már egy olyan szemléletű nyugdíjszabályzat volt, amely járandóságnak és nem kegynek tekintette a nyugdíjat. Eltérést jelentett a korábbiaktól az is, hogy a szolgálati idő sávjait nem 10, hanem 5 években állapította meg. A nyugdíjtáblázat úgy alakult, hogy 10–15 befejezett szolgálati év után a fizetés 1/3-a járt; 15–20 év után 3/8, 20–25 év 4/8, 25–30 év 5/8, 30–35 év 6/8, 35–40 év 7/8, 40 év fölött a teljes fizetés illette meg a nyugdíjba vonulót.

A 10 év szolgálati idő elérése előtt viszont senkinek sem lehetett nyugdíjigénye. Az a tisztviselő, aki nem dolgozott ennyit, ha munkaképtelenné vált, csak végkielégítésre (általában egy évi fizetésre, rendkívüli esetekben maximum annak másfélszeresére) tarthatott igényt.

A 10 évnyi szolgálati idő az özvegyi és árvaellátásra is jogosultságot teremtett. Az özvegyi nyugdíjakat három típusba sorolhatjuk. A rendkívüli nyugdíj engedélyezésére az uralkodó volt jogosult, és ennek összegét is ő állapította meg. A rangszerű nyugdíj a magasabb állású hivatalnok özvegyét illette meg (évi 600, 500, 400, 350 forint az elhunyt beosztása és fizetési fokozata alapján). Az összes többi esetben az özvegy a férj utolsó beszámítható illetményének az 1/3-át kaphatta, azzal a korlátozással, hogy a nyugdíja nem lehetett kevesebb évi 100 forintnál és több 333 forint 33 krajcárnál.⁶ A szolgák özvegyei általában napi 4–5 krajcárt kaptak, de az összeg napi 12 krajcárig emelkedhetett.⁷

Az árvák nevelési járulékban részesülhettek. Ez az özvegyi nyugdíj kiegészítő része volt, és általában azzal együtt állapították meg: az együttes összeg nem haladhatta meg az apa évi fizetésének a felét, illetve semmilyen körülmények között sem lehetett több évi 500 forintnál.⁸ Csak akkor járt, ha az apa legalább 10 évet töltött állami szolgálatban, és legalább négy ellátandó gyermeket hagyott hátra (vagy három gyermek és egy magzat). A tisztviselők gyerekeinek tovább járt a nevelési járulék, mint a szolgák gyermekeinek, és a fiúk tovább kaptak, mint a lányok.

(A tisztviselők esetében a fiúk 20, a lányok 18, a szolgák esetében a fiúk 14, a lányok 12 éves korukig.)

A nevelési járulékokat ugyanazok szerint a kategóriák szerint csoportosíthatjuk, ahogy az özvegyi ellátást. A rendkívüli járulékot az uralkodó engedélyezte és összegét is ő állapította meg. A rangszerűt a magasabb tisztviselők gyermekei kapták, 100, 80, 70 és 60 forint összegben. A többi tisztviselő gyermekei az apa rangfokozata szerint évi 12–60 forintig terjedő összegben részesültek. A szülőtlén árvák – függetlenül attól, hogy hányan voltak – együttesen az édesanyjukat megillető özvegyi nyugdíj fele részét kaphatták.

Temetési költség címén a tisztviselő utódai az elhunyt utolsó tényleges fizetésének negyed részére jogosultak, a számítás alapja nem lehetett több 630 forintnál.

A Ferenc József által kiadott nyugdíjszabályzatnak azt lehet a szemére vetni, hogy bár csökkentette az idősávokat, még mindig 5 években számolt és nem években. Ezzel mindenkit hátrányos helyzetbe hozott, aki nem érte el éppen a következő „kerek” 5 évet. A legrosszabbul természetesen azok jártak, akik a 40 év küszöbén lettek munkaképtelenek.

Ugyanakkor méltányossági kérelmet is lehetett benyújtani, ami számtalanszor meg is történt, és az uralkodó sok esetben gyakorolt méltányosságot. Persze az igaz, hogy ennek is voltak határai: akinek pár hónap hiányzott az öt évhez, lehettek reményei, de aki kilenc évet dolgozott, az hiába dolgozta le az öt fölötti négy évet.

A rendelet hátrányosan érintette még azokat, akik a 10 év szolgálati idő elérése előtt váltak munkaképtelenné. II. Józsefnek a rájuk vonatkozó rendelkezését, amely szerencsétlenség és baleset esetére vonatkozott, az 1866-ban kiadott szabályzat nem tartalmazta ugyanis. Ezt részlegesen 1885-ben állították vissza.

A kiegyezés után

A kiegyezés után a magyar országgyűlésben évente egyszer egészen biztosan szó volt nyugdíjkérdésekről: a költségvetés tárgyalásakor. Erre először 1868-ban volt alkalma az országgyűlésnek. Az országgyűlés pénzügyi bizottsága ezt az első költségvetést a legkisebb részletekig megtárgyalta, és augusztus 5-én terjesztette elő jelentését az országgyűlésnek. Ebben állást foglalt a nyugdíjak kérdésében is. Végleges megállapodást még nem tartottak indokoltnak, ami teljesen érthető, hiszen a nyugdíjügyek szabályozása komoly előtanulmányt igényelt, és az országon belüli

⁶ MÓCZÁR Elemér: i. m. 14.; BENEDEK Gábor: i. m. 29.

⁷ Az uralkodói rendelet alapján az öngyilkos tisztviselők és szolgák özvegyeinek nem járt nyugdíj. Hogy ez valós gond volt, és volt is rá eset, hogy egy öngyilkos özvegye mégis kérvényezett nyugdíjat, az a Tisza Kálmán-korszak minisztertanácsi jegyzőkönyvei alapján igazolható. Ezt a szabályt az 1885-ben született tisztviselői nyugdíjtörvénybe is beépítették.

⁸ Viszont az özvegyek és árvák ellátásánál – eltérően a korábbi szabályozástól – nem volt szempont, hogy szűkös körülmények között élnek-e. MÓCZÁR Elemér: i. m. 15.

szabályozás előtt alapvető kérdéseket kellett rendezni. A pénzügyi bizottság azonban a következő „vezérelveket” ajánlotta: „1. Közös nyugdíjakhoz szólni nem lehet, míg a két ministerium tisztába nem jött. 2. A Magyarországot terhelő nyugdíjakra nézve a jog és méltányosság alapját ajánlja. Az 1848 előtt fennállt nyugdíjszabályzatot kell alapul venni. Jövőre [a jövőben] készíttessék új nyugdíjnormale [nyugdíjszabályozás].”⁹

Az első elv azt jelentette, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia közös államszervezetét, közös intézményeit működtető hivatalnokoknak és katonáknak a nyugdíjáról is gondoskodni kell. Ezeknek a meghatározása azonban nem a magyar országgyűlés feladata, hanem a két ország kormányának kell megegyeznie a közös nyugdíjak viselésének, fizetésének kérdéseiben. A második elvben az a talányos, hogy vajon mit értettek 1848 előtti nyugdíjszabályzat alatt, és miért nem vettek tudomást az 1866-os uralkodói rendeletről, amelyet pedig ténylegesen használtak – igaz, a régebbi szabályozásokkal együtt.

Amikor a pénzügyi bizottság jelentése az egyes minisztériumok költségvetéseit vette sorra, a közösügyi költségeknél ismét szót ejtett a közös nyugdíjakról. A pénzügyi bizottságnak az volt az álláspontja, hogy ennek az ügynek az elintézése a delegációkban hozott határozatok értelmében a két kormány egyezkedésén múlik, illetve annak következtében a két országgyűlésen hozott megállapodástól függ. A két kormány pedig még nem fejezte be a közös nyugdíjakat illetően a tárgyalásait, ezért az ezen a címen előírányzott 400 000 forintot ekkor még nem vették föl a költségvetésbe.¹⁰

A közös nyugdíjak ügye 1868 folyamán a törvényalkotási folyamatban is megjelent az országgyűlés előtt. Gondoskodni kellett a kiegyezés előtti birodalmi tisztviselők és katonák nyugdíjáról. A magyar államnak meg kellett határoznia, hogy milyen mértékben hajlandó ebben részt vállalni, kiket tekint a volt birodalmi tisztviselők közül abba a körbe tartozónak, akikről gondoskodni fog. November 9-én Lónyay Menyhért pénzügyminiszter előterjesztette a képviselőházban „a volt központi közigazgatás nyugdíjairól” szóló törvényjavaslatot.¹¹ Megalkották az 1868: XLVII. törvénycikket, amely leszögezte, hogy visszamenőlegesen közös nyugdíjnak csak a hadügyminisztérium és a külügyminisztérium, a központi hadiszámvevőség állományának és a volt rendőri minisztérium

azon osztályainak a nyugdíjait tekinti, amelyek a kiegyezés után a közös külügyminisztériumhoz kerültek. 1867 előtt voltak ugyan más központi szervek is, amelyeknek a működése Magyarországra is kiterjedt, de ezek Magyarországon nem voltak törvényesek, ezért a nyugdíjaik sem terhelhették a magyar korona országait. Ezek a szervek: a miniszteri tanács, az államtanács, a cs. kir. minisztériumok (belügy, igazságügy, rendőri, pénzügy, kereskedelemügy), a legfőbb számvevőszék és a kancelláriák. „Politikai és méltányossági tekinteteből mindazáltal felhatalmaztatott a ministerium, hogy az elősorolt központi közegek személyzetének nyugdíjai a közelebbi 1869-ik évre is azon mód szerint fizetessenek, a mely szerint az 1868. év folytán fizettettek.”¹²

A magyar állam a kiegyezés után nem egyszer járt el ezen a módon: leszögezte tehát, hogy jogilag nem terheli a kiadás vagy a felelősség, majd méltányosságból részt vállalt belőle. Ez történt a legkényesebbétel a Habsburg Birodalom államadósságai ügyében is.

Az országgyűlés ugyanakkor a törvény megalkotásakor kötelezte a magyar kormányt, hogy készíttessen részletes összeírást és kimutatást ezekről a nyugdíjakról, és terjessze azt a képviselőház elé, azzal együtt, hogy mi módon szándékozik előteremteni ezek fedezetét. Az 1867-ig utalványozott közös nyugdíjakról és a magyar kincstárt terhelő közös nyugdíjakról a kimutatást Lónyay Menyhért 1869. december 3-án be is nyújtotta. Tisza Kálmán, az ellenzéki balközép párt vezetője a méltányosság ellen szólt. Szerencsétlen politikának nevezte viszonyosság nélkül gyakorolni a méltányosságot.

Az 1868: XLVII. tc. kötelezte a magyar minisztertanácsot, hogy nyújtson be törvényjavaslatot a „volt központi kormány közegeinek nyugdíjairól”. Ennek a kötelelességnek aztán 1869 decemberében tett eleget.¹³ Az országgyűlés pénzügyi bizottsága 1870 januárjában készült el a jelentésével. A bizottság kimondta, hogy az 1849 óta nyugdíjazottak közül nem illeti meg nyugdíj azokat, akik politikai vagy közigazgatási kormánytestületeknél tanácsosinál magasabb rangban voltak; akik a megyékben, városokban, vidékeken és a kerületekben királyi biztosi vagy főnöki hivatalt viseltek, illetve főispánok vagy főispán-helyettesek voltak; és akik alacsonyabb politikai vagy közigazgatási hivatalokban 10 évnél rövidebb ideig szolgáltak. Ha azonban az első két kategóriában felsorolt magasállású személyek már 1848 előtt is hivatalban voltak, és az után a hivataluk után az 1848 előtti nyugdíjszabályok értelmében

⁹ MATLEKOVITS Sándor: *A magyar államháztartás története 1867–1893*. Budapest, 1894. I. k. 87.; *Képviselőházi Napló* (a továbbiakban: KHN), 1865/68. IX. k. 427.

¹⁰ MATLEKOVITS Sándor: i. m. I. k. 88.

¹¹ KHN 1865/68, V. k. 80.

¹² MATLEKOVITS Sándor: i. m. I. k. 244.

¹³ KHN 1869/72. IV. k. 92.

megillette őket nyugdíj, arra jogosultak voltak továbbra is. Az alacsonyabb állású hivatalnokoknak, akik 10 évnél rövidebb ideig szolgáltak, tehát nyugdíjra nem jogosultak, végkielégítést adnak, utolsó fizetésük egy évi összegét. A három kategóriában felsorolt hivatalnokok özvegyeinek és árváinak nyugdíjait és kegydíjait, nevelési és ellátási pótlékait továbbra is változatlanul folyósítják, nem vizsgálva, hogy a férjek és apák bírtak-e a szabályok értelmében nyugdíjképességgel.¹⁴

Az ellenzék a képviselőházban név szerinti szavazást kért. 1870. március 20-án 143 szavazattal 122 ellenében (távol volt 164) megszavazták a törvénytervezetet és megszületett az 1870: IX. tc. „az 1849-ik évtől az 1867-ik évig tetteleg fennállott központi kormány közlegeinek nyugdíjairól”. Eszerint nyugdíjra jogosult volt az, akinek 1860. október 20-a, vagyis az októberi diploma megjelenése előtt állapították meg a nyugdíját, és az igazságügyi minisztériumnál, a legfőbb törvényszéknél, a belügyminisztériumnál vagy a rendőriminisztériumnál volt alkalmazásban. Továbbá az, akinek 1867. március 10-e, az Andrássy-kormány tényleges működésének kezdete, a központi kormánysszékek felszámolása előtt állapították meg a nyugdíját, és a miniszteri tanácsban, az államtanácsban vagy birodalmi tanácsban, a pénzügyminisztériumnál, a kereskedelmi minisztériumnál vagy a megyei, erdélyi és horvát udvari kancelláriánál volt alkalmazva. Végül nyugdíjjogosulttá váltak a legfőbb számvevőszék – tehát nem a magyar, hanem a birodalmi – azon tisztviselői és szolgálói, akiknek a nyugdíját 1867. december végéig állapították meg. Ezeknek a nyugdíjaknak a fedezéséhez „az Ő Felsége többi országai iránti politikai és méltányossági tekintetekből” Magyarország 23%-kal hozzájárul.¹⁵ 1870-től kezdődően a magyar állami költségvetésbe föl kellett venni azt az összeget, amelyet az ebből a körből még életben lévő nyugdíjélvezők nyugdíjára fordítani kellett. A magyar pénzügyminisztérium köteles volt nyilvántartást vezetni róluk.

A közös nyugdíjakon kívül még egy olyan rész kérdés volt, amelyben nem jutott egyetértésre a képviselőház: a szabadságharcban részt vett honvédek nyugdíja. Először 1869 decemberében Klementis Gábor és társai nyújtottak be határozati javaslatot a szabadságharc honvédeinek és hátrahagyott családjaiknak a nyugdíjáról.¹⁶ Nem lett belőle törvény. 1870 márciusában, amikor a képviselőház a honvédelmi minisztérium költségvetését tárgyalta, Ivánka Imre volt honvédezredes, balközéppárti

ellenzéki képviselő egy újabb határozati javaslatot nyújtott be a régi honvédek nyugdíjaztatása ügyében, amellyel egy négy napig tartó vitát váltott ki. Indítványát végül név szerinti szavazással, 196 vokssal 126 ellenében (távol volt 106 képviselő) elvetette a képviselőház.¹⁷

Abban a korszakban a nyugdíj is jövedelemadó-köteles volt, méghozzá a birodalom mindkét felében. A közös hadügyminiszter és a közös pénzügyminiszter között rögtön a kiegyezést követően létrejött egy egyezés, hogy 1868. január 1-étől kezdve a belföldön lakó közös tisztviselőktől és nyugalmazottaktól a jövedelemadót annak az államterületnek a részére és a törvényei szerint szedik be, amelyben az illetékre jogosult lakik. A külföldön élőkötől pedig a közös költségvetés részére szedik be és annak az államnak a törvényei szerint, ahol a folyósító pénztár működik.¹⁸

1871 januárjában, a költségvetés általános tárgyalásakor a képviselőház többek között arról is elvi határozatot hozott, hogy az állami számvevőszék (a megalapítását és működését szabályozó) 1870: XVIII. tc. értelmében vizsgálja meg az előirányzott nyugdíjakat, és vesse össze a képviselőház határozatával.¹⁹ Erre egyébként a képviselőház határozata nélkül is sor került volna, hiszen e törvényben a számvevőszék kötelezettségei között a nyugdíjak ellenőrzése kiemelten szerepel (a számvevőszék köteles az államot terhelő nyugdíjakat folyamatosan vizsgálni, a nyugdíjazási szabályok megtartása felett őrködni és a nyugdíjasok jegyzékét folyamatosan nyilvántartani).

Az állami számvevőszék legelső ilyen vizsgálatában leszögezte és jelentette az országgyűlésnek, hogy Magyarországon nincs nyugdíjtörvény. A nyugdíjazások az 1781. március 26-i és az 1792. június 6-i királyi rendeletek és egyéb kiegészítő rendeletek alapján történnek. Az 1866. december 9-i rendelet kedvezőbb szabályokat tartalmaz, mint a korábbiak. A nyugdíjak utalványozása ennek a rendeletnek és az 1867. március 2-i országgyűlési felhatalmazásnak az alapján folyik. Az állami számvevőszék helytelenítette, hogy nincs egységes szabályozás, és sürgette a kérdés rendezését.²⁰

Az 1871-es költségvetés tárgyalásánál az ellenzéki balközép párt képviselői újra felvetették a honvédek nyugdíjának kérdését: a határozati

¹⁷ MATLEKOVITS Sándor: i. m. I. k. 223. A honvédn nyugdíjak ügye olyan horderejű kérdés volt, amellyel 1868-ban már a közös minisztertanács is foglalkozott. Lásd SOMOGYI Éva: A honvéd nyugdíjak ügye a közös minisztertanácson (1868). In: GYÁNI Gábor–PAJKOSSY Gábor (szerk.): *A pesti polgár. Tanulmányok Vörös Károly emlékére*. Csokonai Kiadó, 1999. 103–107.

¹⁸ MATLEKOVITS Sándor: i. m. I. k. 290.

¹⁹ Uo. 302.

²⁰ *A magyar országgyűlés képviselőházának irományai*. 1872–75. IV. k. 278. sz.

¹⁴ MATLEKOVITS Sándor: i. m. I. k. 196.

¹⁵ Uo. 245.

¹⁶ KHN 1869/72. IV. k. 79.

javaslatot Várady Gábor nyújtotta be a honvédelmi minisztérium költségvetéséhez. Indoklása szerint a közös hadsereg 1871. évi költségvetésében ellátási címen a rokkantak és nyugdíjasok részére 10 milliót meghaladó összeget állapítottak meg, az 1848–49-es „önvédelmi harcban részt vett honvédekről” azonban nem gondoskodtak. Azok, akik az önvédelmi harcban hazánk ellen fogtak fegyvert – mondta Várady –, nyugdíjban és más ellátásban részesülnek, miközben a haza védelmében részt vett honvédsereg főtisztjei sem kapnak nyugdíjat, sőt még a rokkant és keresetképtelen honvédekről sem gondoskodik az állam. A határozati javaslat úgy szólt: „Mondja ki a képviselőház, hogy az 1848. és 1849. évi rokkant és keresetképtelen honvédeknek, valamint azon keresetképtelen özvegyeknek nyugdíjazására, akiknek házassága az 1848. és 1849. önvédelmi harc befejezése előtt keletkezett, úgyszintén az említett időben kötött házasságból született kiskorú árváknak gyámolítása érdekében ezennel 400 000 forint ajánlatik meg, utasítatván a honvédelmi miniszter, hogy ezen nyugdíjazásra s általában az ellátásra vonatkozó törvényjavaslatokat a képviselőháznak késedelem nélkül terjessze be.”²¹ A képviselőház azonban nem fogadta el a határozati javaslatot, mert Andrássy Gyula miniszterelnök bejelentette, hogy „a honvédekről amúgy is gondoskodni fog az ország és a kormány”.

Az 1872-es költségvetés vitájában Várady ismét napirendre hozta a kérdést. Javaslata szerint az országgyűlés vegyen föl a költségvetésbe egy 400 000 forintos tételt, amely az 1848–49-es honvédek özvegyeinek és árváinak a nyugdíjára és segélyezésére, valamint a rokkant honvédek nyugdíjának fedezésére szolgáljon. Ezt az országgyűlés többsége azonban nem szavazta meg.²² Miként 1875-ben sem, amikor az ellenzék egy indítványát a képviselőház 182 szavazattal 31 ellenében (távol volt 223 képviselő) újra elvetette. Vagyis a kormányra került volt balközép részben – hogy elveivel meg hasonulni ne kelljen – távol volt, részben a másik kormánypárttal szavazott.

Az 1873. évi közös költségvetés tárgyalásakor a delegáció a közös pénzügyminisztériumnak 10 314 forint póthitelt engedélyezett, hogy az a szárnysegédség tagjai részére 1868–1872 között fizetett nyugdíjakat fedezze. A magyar országgyűlésben vita kerekedett emiatt. Az ellenzék kifogásolta az eljárást, mert több éven át folyt tárgyalás arról, hogy az uralkodó szárnysegédeinek nyugdíját hogyan számolják el. Kezdetben felerészben meg akarták osztani a költségeket, de végül a két kormány

abban állapodott meg, hogy a szárnysegédek a közös hadügyminisztérium költségére kapnak nyugdíjat, és ez a tétel a magyarországi zárszámadásokban a közösügyi kiadások között 3099 forint 17 krajcárral szerepelt is. Madarász József szélbali képviselő azt kifogásolta, hogy ezt az összeget anélkül fizették ki, hogy azt a magyar állami költségvetésbe felvették volna. Márpedig a kiegyezési törvény (1867: XII. tc.) 41. és 42. §-ai világosan kimondják, hogy minden, a delegáció által szentesített költséget kifizetés előtt fel kell venni a magyar állami költségvetésbe. Ezért azt javasolta, hogy erre az összegre ne adják meg a kormánynak a felmentvényt. Kerkápoly Károly pénzügyminiszter indignálódva válaszolt. Azt firtatta, melyik törvény írja elő, hogy egy lojális és hasznos célú kifizetésnél csak póthitel útján lehet rendezni a dolgot és nem lehet az ilyen kifizetést a zárszámadásoknál igazolni. A szárnysegédek nyugdíjairól a döntés a magyar költségvetési törvény megszületése után történt. Az előirányzatba már nem lehetett fölvenni. Olyan magyar törvény pedig nincs, hogy zárszámadásban nem igazolhatnak egy kifizetést, de ha az alkotmányosságot komolyan veszik, ilyen törvényt nem is hozhatnak – mondta.²³

1872 februárjában a költségvetés részletes tárgyalásakor először a pénzügyi bizottság általános jelentőségű határozati javaslatait fogadták el. A nyugdíjakra vonatkozóan ez azt jelentette, hogy a képviselőház a költségvetésbe a nyugdíjakra fölvett összegeket mindaddig nem tekinti véglegesnek, amíg az állami számvevőszék az 1870. március 22-i képviselőházi határozatnak megfelelően a nyugdíjakra vonatkozó vizsgálatát el nem végezte.²⁴ A következő évben, 1873. június 24-én a képviselőház ismételten megújította a nyugdíjakra vonatkozó „előbbi és ismételten hozott határozatait”.²⁵ Mindez azt jelentette, hogy évről évre nem történt semmi a határozatok végrehajtása ügyében. Vagyis ebben a vonatkozásban a kormány volt helyzetben, és nem nagyon tisztelte a képviselőház határozatait. Ez nem meglepő. A dualizmus egész időszakában dúlt a hatalmi harc a mindenkori kormány és a mindenkori képviselőház között, hogy kié az elsőség. Ferenc József mindig azt hangsúlyozta, hogy a kormánynak kell vezetnie az államügyeket és uralnia az országgyűlést, és nem fordítva. A nyugdíjügyek kapcsán ezt tapasztaljuk: a kormány nem hajtotta végre azokat az országgyűlési határozatokat, ame-

²³ Uo. 391.

²⁴ Uo. 398.

²⁵ Uo. 456.

²¹ MATLEKOVITS Sándor: i. m. I. k. 309.

²² Uo. 352.

lyeket nem akart végrehajtani, mert neki kényelmetlen volt, ütköznie kellett volna az uralkodóval és érdeket érvényesítenie a lajtántúli kormánnyal szemben.

Az 1874. évi zárszámadást az állami számvevőszék elnöke 1875. szeptember 14-én keltezte és Tisza Kálmán miniszterelnök (1875. október 20-a óta volt az) november 4-én terjesztette a képviselőház elé. A nyugdíjak esetében az állami számvevőszék kifogásolta, hogy a kormány gyakran engedélyez kegyelmi úton magasabb nyugdíjakat, mint amennyi az 1866. december 9-i nyugdíjszabályzat alapján járna. Az országgyűlés zárszámadási bizottsága – ekkor már ilyen bizottság is létezett a pénzügyi mellett – javaslatára a képviselőház felszólította a kormányt, hogy mielőbb terjessze be a nyugdíjtörvényt. Addig is, amíg az megszületik, felszólították a kormányt, hogy csak rendkívüli esetekben engedélyezzen a szabályokban foglaltaknál magasabb összeget.²⁶

Az abszolutista rendszer tisztviselői részben már korábban nyugdíjba mentek, részben a kiegyezés után megszűntek a hivatalaik és nyugdíjazták őket. A kiegyezés után nyugdíjazottakat az 1866. december 9-i uralkodói rendelet alapján kellett nyugdíjazni. A korábban nyugdíjba vonultakra a korábbi szabályok vonatkoztak. Az elmélet helyes volt, a gyakorlat nem teljesen, mert nem minden nyugdíjat állapítottak meg szabályszerűen. Erre minden további nélkül lehetőség volt, hiszen a nyugdíjak megadásáról, a szabályoktól való eltérésekről az uralkodó dönthetett, és jó pár esetben döntött is. Kapott nyugdíjat olyan személy, aki még nem dolgozott 10 évet. Néhány kivételezett személy részére (korábbi szolgálatai fejében) rendkívül magas nyugdíjat állapítottak meg. Van olyan összeg, amelyről ránézésre megállapítható, hogy semmilyen előírásnak nem felel meg, más esetekben pedig nem lehetett megítélni, hogy szabályosan ítélték-e meg a nyugdíjat, mert a birodalom másik fele kormányának irattárában pihentek az ügyre vonatkozó iratok, és a magyar állami számvevőszék nem volt jogosult azokba betekinteni.

A képviselőház zárszámadási bizottsága 1875. május 3-i jelentésében több esetet rögzített. Kászonyi József 787 forint 50 krajcár helyett 3150 forint, Károly László 420 helyett 5250 forintot kapott évente nyugdíjként. Báró Vay Miklósnak egyáltalán nem járt volna nyugdíj, ehhez képest évi 8000 forintot kapott. Egy úr, Beke Kálmán, akinek az utolsó beszámítható összes illetménye 3937 forint 50 krajcár volt, jövedelmét jóval

meghaladó összeget, évi 5250 forintot kapott nyugdíjként.²⁷ A magyar állam kénytelen volt ezeket az összegeket kifizetni – miközben özvegyi és árvaellátásként irodai szolgák hátramaradott családtagjai esetében napi 10–12 krajcár kegydíj megítéléséről is döntöttek.

Az állami számvevőszék 1875 májusában indítványozta, hogy a kirívóan magas nyugdíjakat szüntessék meg, és az éveken át jogtalanul kifizetett összegeket követeljék vissza. A képviselőház zárszámadási bizottsága, és javaslatára a képviselőház is „alkotmányi lehetetlenségnek” nyilvánította ezt. Viszont említett jelentésében a zárszámadási bizottság javasolta az országgyűlésnek: utasítsa a kormányt, hogy az állami alkalmazottak nyugdíjának törvényi szabályozására tervezetet nyújtson be a képviselőháznak a következő országgyűlés kezdetén. A képviselőház ezt el is fogadta.²⁸

A fennálló szabályok ekkor már azért is módosításra szorultak, mert a nyugdíjak elég alacsonyok voltak, és különösen az özvegyek és az árvák ellátására adott összegek nem biztosították a megélhetést. Ezt a tényt a minisztertanács is rögzítette az 1885-ös törvény indoklásában. Az 1885: XI. tc. „az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról” arra törekedett, hogy a megélhetési gondokon enyhítsen.

A korábbi nyugdíjszabályok valószínűleg azért voltak annyira kedvezőtlenek, mert sokan gondolkodtak úgy a kiegyezés idején, hogy az ország nehéz gazdasági helyzetben van, a nyugdíjakon is takarékoskodni kell. Pap Simon képviselő ennek hangot is adott. 1868. július 4-én pótindítványt nyújtott be a földadóról szóló törvényjavaslathoz. Ebben a nyugdíjak szigorú átvizsgálását javasolta, nehogy olyanok is részesüljenek nyugdíjban – amit kedvezménynek fogott fel –, akik arra nem érdemesek. Érdemtelennek tartotta például a kiegyezés előtti abszolutista rendszert kiszolgáló személyeket. Emellett azt javasolta, hogy „hazánkban ennyire kimerült és kizsartolt helyzetében” maximálják a nyugdíjakat, egyelőre évi 300 forintban, „mert a nyugdíjazás célja nem a fényűzés, hanem a nélkülözhetetlen élelmezés”.²⁹

A törvényhatósági és községi alkalmazottak nyugdíját a törvényhatósági nyugdíjalapok biztosították. A helyi nyugdíjszabályok eltérhettek és eltértek az államtól, hiszen minden törvényhatóság és község maga szabályozta a nyugdíj kérdéseit. Valamennyi város szabályrendeletek-

²⁶ Uo. 478.

²⁷ MÓCZÁR Elemér: i. m. 16–17.

²⁸ 1870 februárjában a magyar minisztertanács már készített egy tervezetet, amelyben az akkor fennálló nyugdíjszabályokat javasolta a törvényi szabályozás szintjére emelni, de ezt a tervezetet egyáltalán nem tárgyalta az országgyűlés.

²⁹ KHN 1865/68, IV. k. 300.

ben rögzítette a tisztviselők feladatait, a munkakörülményeit és a nyugdíjellátását.³⁰

Érdekes, hogy a képviselőház, a kormány, Matlekovits Sándor, vagyis a korszak valamennyi érintett szereplője arról beszélt, hogy a kormány terjesszen nyugdíjtörvényt az országgyűlés elé. Mivel rendre egyes számban fogalmaznak, úgy tűnik, mintha egy egységes nyugdíjtörvényről lenne szó, holott külön törvények születtek a bírákra, a tanítókra, a tanároknak, a nem állami tanszemélyzetre, az állami alkalmazottakra, a katonákra, a magyar államvasutak alkalmazottaira. Sőt, az államvasutak esetében megkülönböztették a nyugdíjintézeti tagságra jogosultak és az arra nem jogosult alkalmazottak körét, ez utóbbiak például nem kaphattak nyugdíjat, csak nyugbérre voltak jogosultak.

1875 áprilisában Irányi Dániel azt javasolta, utasítsa a képviselőház a kormányt – ekkor Wenckheim Béla volt a miniszterelnök –, hogy terjesszen elő törvényjavaslatot az állami tisztviselők nyugdíjazásáról. Irányi tehát már valóban egy konkrét nyugdíjtörvényről, az állami tisztviselőkéről beszélt. Azt a választ kapta Széll Kálmán pénzügyminisztertől, hogy erre az utasításra nincs szükség, mert ez a kormány „amúgy is szándékozik annak idejében törvényjavaslatot előterjeszteni” erről.³¹ Tudjuk, hogy az „annak idejében” éppen 10 év múlva érkezett el.

Az 1885. XI. tc., „az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról”

Az 1885. XI. törvénycikket „az állami tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjazásáról” 1885. május 13-án szentesítette Ferenc József és május 17-én hirdették ki a *Magyar Törvénytárban*.³² Ez a nyugdíjtörvény érintette az addigi szabályozások közül a legszélesebb rétegeket, és megteremtett vele a nyugdíjviszonosságot is, ami rendkívül megnövelte a nyugdíjtörvény hatálya alá tartozó személyek számát.

A törvény egy 66 paragrafusból álló, testes, alapvető kérdéseket és részleteket egyaránt szabályozó alkotás. Eszerint az uralkodó, a minisz-

terek és más állami hatóságok vagy hivatalok által rendszeresített állásokon alkalmazott állami tisztviselőknek, altiszteknek és szolgáknak jár nyugdíj, amennyiben olyan állásban dolgoznak, ahol állandó fizetést kapnak, és a törvény további rendelkezéseinek is megfelelnek. Ezek az alkalmazottak, ha a szolgálat kötelékéből megválnak és a törvény által előírt egyéb feltételeknek megfelelnek, „állandó ellátásra vagy pedig egyszer-mindenkorra adandó kielégítésre tarthatnak igényt”, ahogy a törvény fogalmaz. Állandó ellátásnak tekintendő az állami tisztviselőt, altisztet vagy szolgát, vagy özvegyüket megillető nyugdíj, valamint a gyermekek nevelési járuléka. Ezzel ellentétben „egyszer-mindenkorra részeltetésnek” tekintendő a végkielégítés és a temetkezési járulék.

A törvény előírta, hogy az állami tisztviselőkkel, altisztekkel és szolgákkal egyenlőknek kell tekinteni azokat a tisztviselőket, altiszteket és szolgákat, illetve tanárokat és az 1875: XXXII. tc. rendelkezései alá nem eső tanítókat, akik a következő hatóságoknál és hivataloknál állnak alkalmazásban: 1. a kormány igazgatása alatt álló közalapítványok; 2. az országgyűlés képviselőháza és felsőháza; 3. a kincstárból vagy a kormány kezelése alatt álló közalapokból fenntartott tanintézetek; 4. a fővárosi közmunkák tanácsa; 5. a fővárosi rendőrség; 6. a magyar királyi csendőrség legénységi állománya; 7. az állami utak, a folyammérnökségek, a posta- és távírdaintézet.

Az igényjogosultság egyik legalapvetőbb feltétele az állandó alkalmazás volt. Akit csak ideiglenesen alkalmaztak, csak egy meghatározott időre, átmeneti szolgálattételre vettek föl, nem szerzett jogosultságot ellátásra.

Semmilyen ellátásra nem volt jogosult az a tisztviselő, altiszt vagy szolga (illetve az özvegye vagy árvája), 1. aki állásáról önként lemond; 2. felszólítás ellenére sem tér vissza az állásába; 3. felsőbb engedély nélkül idegen hatalom szolgálatába lép (ami egyébként olyan súlyos dolog volt, hogy még az állampolgárságát is érintette); 4. akit valamilyen büntetendő cselekményért hivatalvesztésre ítélték; 5. akit a szolgálat kötelékéből büntetésképpen bocsátottak el; 6. aki olyan cselekmény elkövetése után, amelynek a hivatalból való elbocsátás lett volna a következménye, öngyilkos lesz, megszökik vagy bármilyen más okból nem tudja ellene a bűnvádi vagy fegyelmi eljárást lefolytatni.

Az özvegyek és árvák szerzett jogait ilyen esetben is védte a törvény, nyilván azért, mert őket esetleg teljesen tönkretenné az állam, ha nincs más kereseti forrásuk. Ha az elbocsátást csak akkor mondták ki, amikor az özvegyek vagy árvák ellátását már elrendelték, az ő szerzett joguk épségben maradt, mondja a törvény szövege, mi pedig ha belegondolunk,

³⁰ PÖLÖSKÉI Ferenc: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón*. MTA TTI, 001. 45. Konkrét példaként lásd RUSZOLY József: *Szeged szabad királyi város törvényhatósága 1872–1944*. Csongrád Megyei Levéltár, 2004. 230–280.

³¹ MATLEKOVITS Sándor: i. m. I. k. 561.

³² Dr. MÁRKUS Dezső (szerk.): *A hatályos magyar törvények gyűjteménye. (Magyar törvénytár). Harmadik kötet. 1881–1887-ik évi törvénycikkek*. Franklin Társulat, 1912. 678–695.

hogy ezzel mit is szabályozott, bízást adhatunk hangot értetlenségünknek. Netán volt olyan gyakorlat, hogy a munkaadók utólag elbocsátották az elhunytat?

Az ellátás alapját két dolog képezte: a beszámítható szolgálati idő és az utolsó beszámítható javadalmazás összege. Beszámítható szolgálati idő az az időtartam, amelyet valaki az ellátási igény megállapításától visszafelé az első hivatalos eskü letételének az idejéig a törvény szövegében megjelölt hivataloknál és „állomásokon” (állásokban), vagy mint felesketett gyakornok „szakadatlanul és egyfolytában” eltöltött. Nagyon fontos elem a szakadatlanul és egyfolytában, mert akinek megszakítás volt a szolgálati idejében, külön kérvényeznie kellett, hogy nyugdíjat kaphasson. Ezekben az esetekben a minisztertanács javaslatára az uralkodó adhatott felmentést a szolgálati időben lévő megszakításra, és méltányossági alapon kaphatott az illető nyugdíjat.

Megteremtették a nyugdíjviszonosságot, és előírták, hogy a szolgálati időbe be kell számítani, ha valaki közvetlenül az állami szolgálata előtt, megszakítás nélkül, rendes évi vagy havi fizetéssel állandó alkalmazásban állt vagy katonai zsoldot kapott a következő szolgálati helyeken: 1. a legfelső udvartartás körében vagy az uralkodóház családi javainál; 2. a közös minisztériumokban vagy a számszéknél, illetve az ezek alatt álló hatóságoknál és hivataloknál; 3. a hadsereg (haditengerészet), honvédség, csendőrség, állami (fővárosi) rendőrség és az ezekhez tartozó hivataloknál; 4. a horvát–szlavón autonóm kormánynál vagy az alatta álló országos hatóságoknál és hivataloknál; 5. az állami kezelés alatt álló bányatársulásokhoz tartozó állásokban; 6. a magyar királyi állami és az államosított vasutaknál. Ezeket a szolgálati időket azonban érthető módon nem lehetett beszámítani, ha valaki az után a munka után már külön ellátásban részesül. Ugyancsak beszámítható szolgálati idővé vált, ha valaki 10 évet meghaladó állami szolgálata előtt 1867. július 1-jét követően törvényhatósági szolgálatban állt.

Az osztrák állami szolgálatban töltött éveket is beszámították azoknál, akik ennek a törvénynek a hatálybalépésekor már alkalmazásban álltak, mindaddig, amíg az osztrák birodalomfővel a nyugdíjviszonosság fennáll. Magyarán az osztrák fél is adott nyugdíjat a magyar állam szolgálatában állt állampolgárainak.

A szolgálati idő folytonosságának a számításánál nem minősült megszakításnak, ha valakit időközben nyugdíjaztak, de később ismét aktív lett, illetve a szolgálatnak olyan félbehagyása, amikor az illető a kormány engedélyével, nyugdíjigényének fenntartása mellett vállalt el olyan állást, amely nyugdíjra nem jogosított (például bíró volt és a miniszter-

elnök előterjesztése alapján főispán lett, ami 1885-ben még nem volt nyugdíjra jogosító állás). A rendelkezési állományban és a szabadságon töltött idő sem minősült megszakításnak.

A rendelkezési állományban töltött időt a szolgálati időbe be kellett számítani, ha az illető ebben a minőségében is ténylegesen szolgált, vagy a szolgálat nélküli rendelkezési állomány nem haladta meg egyhuzamban az egy évet. A szabadságon töltött időt is be kellett számítani, ha az nem lépte túl az egy évet. Az egy éven túli időket azonban nem lehetett beszámítani, mint ahogy a közben nyugdíjban töltött időt sem. A felfüggesztett állapotban töltött időt is be kellett számítani, ha a felfüggesztett ártatlansága bebizonyosodott.

A szolgálati idő tartamát polgári időszámítás szerint kellett meghatározni. Ez a különös meghatározás akkor nyer értelmet, ha a paragrafust tovább olvassuk, melyből kiderül, hogy viszont minden egyes hadjáratért, amelyben a tisztviselő, altiszt vagy szolga a közös hadsereg, haditengerészet vagy honvédség kötelékében bármilyen szolgálatban részt vett, szolgálati idejéhez egy évet, egy úgynevezett hadi évet hozzá kell számítani, függetlenül attól, hogy elejétől végig vagy csak egy ideig szolgált abban a hadjáratban. Hogy mi minősül hadjáratnak vagy hadi évnek, az attól függött, hogy az uralkodó legfelsőbb hadiparancsban annak nyilvánította-e. Ugyancsak az uralkodó határozta meg azoknak a csapatoknak a körét, amelyekre ezt a kedvezményt kiterjesztették. Ha egy naptári évre több hadjárat esett, a szolgálati idő akkor is csak egy hadi évvel hosszabbodott. Aki hadifogságba esett, annál csak azt az évet számítják hadi évnek, amelyikben fogságba esett. A hadifogság további időtartamát szolgálati időnek tekintették.

A hadjárat alatt had- és munkaképtelenné vált tisztviselő, altiszt vagy szolga nyugdíjának kiszámításánál aszerint kellett a katonai vagy polgári ellátási szabályokat alkalmazni, hogy az illető számára mi előnyösebb, és a magasabb fizetést kellett számítási alapul venni. A törvény úgy rendelkezett: a hadi- vagy polgári szolgálatra való képtelenséget az 1875: LI. tc. értelmében felülvizsgáló bizottság állapítja meg, amelybe a belügyminisztérium által erre a célra kirendelt polgári orvost is meg kell hívni. Az így had- és munkaképtelenné vált tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíját megosztva számolják ki, és két nyugdíjalapból fedezik, részben a tisztviselőiből, részben a katonai vagy honvédelmiből. Azért, mert ezeknek az alkalmazottaknak a nyugdíjából a katonai szolgálati idő után esedékes nyugdíj ez utóbbit terheli. Abban az esetben azonban, ha valaki hadképtelen, de polgári szolgálatra alkalmas, nyugdíja kizárólag a polgári nyugdíjszükségletet terheli.

A törvény előírta, hogy mit lehet és kell az igényjogosultat megillető javadalmazás összegének megállapításánál számba venni. Eszerint: a rendszeresített fizetés, zsold vagy bér; az esetleg korábbi magasabb fizetés kiegészítéséül kapott kiegészítési (személyi) pótlék; a fizetéssel (zsolddal, bérrel) egyenlőnek tekintendő és nem kizárólag a hivatalos működés tartamára engedélyezett személyi pótlék; a fizetés kiegészítő részét képező rendszeresített korpótlékok; a fizetés egy része gyanánt természetben kiszolgáltatott járandóságok általános értéke különböző megszorításokkal; és a pénzügyőrök tizedéves (tízévenkénti) pótléka.

Nem lehet a nyugdíjba beszámítani az olyan járandóságokat, amelyeket valaki nem az államkincstárból, vagy a kincstár kezelése alatt működő alapokból kap, továbbá a különböző pótlékokat (működési, helyi, tiszti, drágasági), a lakpénzeket, a fajjárandóságot, az utazási és napidíjat, lótaratási, szolgatartási, világítási, irodai átalányokat, tandíjakat, valamint általában minden olyan illetményt, amelyet csak a szolgálatra való tekintettel bizonyos teljesítések fejében engedélyeznek. Nem számíthatók be továbbá a jutalmak, osztalékok, jutalékok, eladási vagy beszerzési járulékok „s más hasonlók”.

Az ellátást mindig egész forintban kell megállapítani, a kerekítés szabályainak figyelembevételével.

Az egyszer-mindenkorra szóló részeltetést, azaz a végkielégítést vagy temetési segélyt a megállapítás után azonnal ki kell fizetni. Az állandó ellátásokat a jogcím beállta utáni hónap elsejétől kell folyósítani és annak a hónapnak a végével kell beszüntetni, amikor a jogcím megszűnik.

Az ellátásokat kérelem alapján ítélték meg, tehát semmit nem folyósítottak automatikusan. A nyugdíjra, kegydíjra, gyermeknevelési támogatásra való jogosultságnak nem volt elévülési ideje, arra az igény bármikor bejelenthető volt, de visszamenőleg akkor sem folyósítottak. (Az ellátás az igény bejelentését követő hónap elejétől járt.) A végkielégítés és a temetési segély iránti igény azonban elévült, ha a jogosult a jogcím beálltát követő egy éven belül nem kérte.

Az állandó ellátások az Osztrák–Magyar Monarchia területén belül nem voltak helyhez kötve, vagyis ha a magyar állampolgár az osztrák birodalomfél területén élt, akkor is megkaphatta magyar nyugdíját. A Monarchia határain kívül élők esetében vagy a külföldön levő gyerekek nevelési járulékeinak az igénybevételéhez az illetékes miniszter külön engedélye kellett. Az engedélyek kiadását pedig különböző előfeltételekhez lehetett kötni.

A törvény előírta, hogy melyek azok az esetek, amikor az állami tisztviselők, altisztek vagy szolgák *nyugdíjra* jogosultak. (Itt kifejezetten

a nyugdíjról szól a törvény és nem az ellátásokról.) Eszerint nyugdíjra jogosult lesz az, aki testi vagy lelki fogyatkozás miatt hivatalos kötelességeinek teljesítésére véglegesen vagy legalább tartósan képtelenné válik; aki a 65. életévét betöltötte; a köteles szolgálati időt kitöltötte; vagy hivatalok átszervezése folytán vagy megszűnése következtében, vagy elene hozott fegyelmi ítélet miatt megfelelő állásba nem helyezhető el. Ennek megfelelően nyugdíjjogosultságot szerezhettek az alkalmazott vagy élete végéig, vagy egészsége helyreálltaig, vagy az esetleges újabb alkalmaztatásáig.

Büntetésként nem lehetett senkit nyugdíjazni. A testi vagy lelki szolgálatképtelenséget mindig orvosi bizonyítvánnyal kellett igazolni. Ha a szolgálatképtelenség állandó volt, akkor végleges nyugdíjba helyezésre került sor. Ha tartós, de időleges, a nyugdíjazás sem lehetett végleges, csak ideiglenes.

Aki a 65. életévét betöltötte, vagy a köteles szolgálati időt kiszolgált, saját kérésére, vagy a felettes hatósága akaratából nyugdíjba helyezhető volt. Ebben az esetben nem kellett a szolgálatképtelenséget megállapítani, és csak végleges nyugalomba helyezés volt lehetséges. Ezzel ellentétben, akit a hivatal átszervezése miatt nyugdíjaztak, csak ideiglenes nyugdíjba lehetett tenni.

A köteles idő a tanárok és az 1875: XXXII. tc. alá nem eső tanítók számára 30 év volt, más állami alkalmazottak azonban „40 évig kötelesek szakadatlanul szolgálni”. Azokban az esetekben, amikor valaki tanári vagy tanítói szolgálatból más állami alkalmazásba lépett át, vagy fordítva, a szolgálati idő megállapításánál mind a két minőségben eltöltött idejét időarányosan be kellett számítani.

Aki a szolgálati időt nem töltötte ki, elvesztette a szerzett nyugdíjigényét, kivéve, ha korábban szolgálatképtelenné vált, vagy betölti a 65. életévét. 10 év szolgálati idő után a nyugdíj alapjául szolgáló beszámítható fizetés 40%-a járt, 10 éven felül minden további év után 2–2 %-kal nőtt ez az összeg, vagyis 40 év szolgálati idő után a beszámítható fizetés teljes összege járt. Mivel a tanároknál és az 1875: XXXII. tc. alá nem eső tanítóknál 30 év volt a szolgálati idő, esetükben a 10 évet követően évi 3–3%-kal növekedett a nyugdíj összege, hogy a 30 szolgálati év után elérje a beszámítható fizetés egészét. A beszámítható fizetés teljes összegénél magasabb nyugdíjban senkit sem lehetett részesíteni, 40 évnél hosszabb szolgálati idő esetén sem. A nyugdíj maximális összege évi 8000 forint volt.

A nyugdíjtörvény külön intézkedett arról, hogy a miniszterek is jogosultak nyugdíjra, abban az esetben, ha miniszterként egyhuzamban leg-

alább három évet szolgáltak, vagy ha államtitkárként és miniszterként együttesen kitöltötték a három évet. A három év szolgálat után évi 4000 forintra tarthattak igényt. Ha előtte már hosszabb szolgálati idejük volt és annak alapján magasabb nyugdíjra jogosultak, akkor nyugdíjukat aszerint kellett megállapítani. (Az államtitkárokra ugyanez a szabály érvényes, azzal a különbséggel, hogy a nyugdíj összege évi 2000 forint.) Minisztert és államtitkárt ideiglenesen nem lehetett nyugdíjba helyezni.³³

Az általános nyugdíjrendelkezésektől eltérő, sokkal kedvezőbb szabályok vonatkoztak a véglegesen alkalmazott pénzügyőrségi legénységre (szemlészekre, fővigyázókra és vigyázókra). Ha a nyugdíjazás feltételei egyébként bekövetkeztek, akkor számukra már az első évtől kezdve járt nyugdíj: 1–15 évig a beszámítható javadalmazás 2/10-e, 15–20 évig 3/10-e, 20–25 évig 4/10-e, 25–30 évig 5/10-e, 30–35 évig 7/10-e, 35–40 évig 9/10-e. 40 éven túl a legutolsó beszámítható javadalmazás teljes összege járt. Az a pénzügyőrségi legény, államrendőr, magyar királyi csendőr vagy erdőőr, aki „csempészekkel s illetőleg ellenszegülőkkel folytatott harcban, vagy más, a szolgálat teljesítése közben előálló viadalban” teljesen szolgálatképtelenné válik, szolgálati idejére és ideiglenes vagy állandó alkalmazására tekintet nélkül, mindig a legutóbbi beszámítható javadalmazásának a teljes összegével volt nyugdíjazandó.

Az általános nyugdíjrendelkezésektől eltérő, de messze nem olyan kedvező szabályok vonatkoztak az „állami mezőgazdaságoknál”, az erdészethél, a lötenyészintézeteknél és a vesztegintézeteknél polgári minőségben alkalmazott altisztekre és szolgákra, valamint a börtönőrökre, fogházőrökre, fegyőrökre, az út- és hídmesterekre, a folyamfelvigyázókra, az útkaparókra és úttörőkre. Ők 10–20 szolgálati év után beszámítható illetményeik 1/3-át, 20–30 év után felét, 30–40 év után 3/4-ét és 40 éven felül a teljes összegét kapták.

Az állandó alkalmazott napszámosok (munkások, munkásnők), ha szolgálatképtelenné váltak, 10 év szolgálat után évi 60 forintot kaphattak, 25 év után 80 forintot, 40 éven felül 100 forint állandó nyugellátást. De a törvényben még azt is megköttették, hogy az évi nyugellátás a napi bérük egy évi összegének 1/4-ét, 2/4-ét, illetőleg 3/4-ét nem haladhatja meg. Ezeknek a számoknak a tükrében látszik, milyen óriási összeg az évi 4000 forint, amire a miniszter már 3 év szolgálati idő után jogosult volt.

A pénzügyőrök kivételével senki más nem kaphatott az állami tisztviselők, altisztek és szolgák közül nyugdíjat, ha nem volt 10 beszámítható

éve. Mások csak végkielégítésre voltak jogosultak, amelynek az összege 5 év szolgálati idő alatt a beszámítható javadalmazás egy évi összegében, 5–10 év között kétévi összegében volt megállapítható, „egyszer s mindenkorra”. Az ideiglenesen alkalmazottak, a napszámosok és a korengedély mellett alkalmazottak még a végkielégítésre sem tarthattak igényt, ha nem volt meg a 10 év beszámítható szolgálati idejük. Őket egyszerűen fel kellett menteni a szolgálati kötelék alól.

Azok a tisztviselők, altisztek vagy szolgák, akik a szolgálat teljesítése közben vagy annak következtében teljesen és bizonyíthatóan szolgálatképtelenné váltak, más elbírálásban részesültek. A minisztertanács határozatával kivételesen a „szabályszerűleg” nekik járónál nagyobb nyugdíjat is kaphattak, és a 10 év szolgálati idő letelte előtt is kaphattak nyugdíjat, ugyancsak a minisztertanács határozatával. Nyugdíjuk azonban nem haladhatta meg a legutóbb élvezett fizetésüknek a felét. Szolgálatképtelenség esetén még az ideiglenesen vagy korengedéllyel alkalmazott személy is kaphatott nyugdíjat, ugyanezekkel a feltételekkel.

Létezett a nyugdíjmegváltás fogalma. A nyugdíjazott egyén kérhette, hogy egy összegben váltsák meg a nyugdíját. Ebben az esetben le kellett mondania „minden tovább emelhető igényről”. Nő embernél a feleség beleegyezése is kellett a nyugdíjmegváltási kérelemhez. Az illetékes miniszter volt jogosult a megváltást elrendelni és a megváltás összegét meghatározni, de csak „figyelmet érdemlő esetekben” kerülhetett erre sor, azaz ritkán. A megváltás összege nem haladhatta meg a nyugdíj megállapításánál alapul vett javadalmazás kétévi összegét, és csak akkor lehetett a megváltást engedélyezni, ha a kérelmező közzhatszági orvosi igazolással tanúsítja, hogy egészségi állapota alapján legalább még annyi évig élhet, ahány évi nyugdíj összege a megváltásképpen adandó összeggel felér. Mivel nem ismerünk ilyen esetet, nem tudjuk, mi történt akkor, ha az orvos tévedett...

A nyugdíj folyósítása megszűnt, ha a nyugdíjat élvező személy meghalt. Ha valaki ismét állami vagy megyei törvényhatósági állandó alkalmazást nyert, akkor az alkalmazás ideje alatt nem kaphatott nyugdíjat, ha a fizetése a nyugdíjjal együtt magasabb lett volna, mint az a javadalmazás, aminek alapján előzőleg a nyugdíját kiszámolták. Magyarán, ha kisebb fizetéssel alkalmazták, mint amennyivel nyugdíjba ment, akkor a különbözetet nyugdíj formájában az alkalmazás ideje alatt is megkaphatta. Ha az ideiglenesen nyugdíjazottat újra alkalmazni kívánták, de ő „vonakodott”, akkor is elveszítette nyugdíját. Ha az újabb alkalmazás után a tisztviselő, altiszt vagy szolga nyugdíja kevesebb lett volna, mint korábban, akkor az előző, magasabb nyugdíjösszegre tarthatott igényt.

³³ A miniszterekre vonatkozó szabályok érvényesek az állami számvevőszék elnökére is.

A törvény önálló fejezetet szánt az özvegyek és árvák ellátásának. Állandó ellátást az a nő vagy gyermek kaphatott, akinek a férje vagy apja legalább öt évig dolgozott nyugdíjra jogosító alkalmazásban. A szolgálati idő volt a kiindulási alap, de emellett az özvegy csak akkor volt jogosult, ha a férjével a tényleges szolgálat ideje alatt vagy azt megelőzően lépett házasságra, férjével a nyugdíjigény beálltakor együtt élt és erkölcsös életet folytatott. Az özvegy, aki nyugdíjas emberhez ment férjhez, csak temetkezési járulékra volt jogosult, és az árvák sem kaphattak ellátást. Az a nő, aki a köteles szolgálati idő letelte, vagy 65 éves kor előtt nyugdíjazott egyénhez ment nőül, és az ebből a házasságból származó gyerekek a temetkezési járulékon felül ellátásra csak akkor tarthattak igényt, ha a férjet tényleges szolgálatban később újra alkalmazták és legalább három évig szolgált. Az a nő, aki 60 évesnél idősebb férfihez ment férjhez, állandó ellátásra csak akkor tarthatott igényt, ha a férje a házasság megkötése után legalább még három évet szolgált, vagy ha a házasságból gyerekek származtak, vagy a házassággal gyerekeket törvényesítettek. Ebben az esetben a gyerekek is igényjogosultak az általános szabályok szerint.

Az a nő, aki a férj halálakor a férjével nem élt együtt – ha csak be nem bizonyította, hogy ez nem a saját hibájából történt –, nem volt jogosult semmilyen ellátásra. A gyerekek azonban igen, és szülő nélküli árváknak kellett őket tekinteni.

Az a nő, aki erkölcstelen életet folytatott, vagy valamilyen büntetendő cselekményért hivatalvesztésre ítélték, az ellátási igényét nem érvényesíthette, sőt ha már állandó ellátásban részesült, azt is elveszítette. A gyermekei azonban továbbra is jogosultak voltak, és őket is szülő nélküli árváknak kellett tekinteni.

Az állami tisztviselők özvegyei, ha állandó ellátásra tarthattak igényt, a férj beszámítható javadalmazásának, ha az a 600 forintot meg nem haladta, 50%-át kapták. Ha meghaladta, az első 600 forint után 50%, a 600 forinton felüli rész után 20% járt özvegyi nyugdíjként. Az özvegyi nyugdíj összege azonban nem haladhatta meg az évi 2500 forintot. A gyermekek után járó nevelési járulék ebbe az összegbe nem számított bele.

A pénzügyőr, csendőraltiszti és szolga özvegyének ellátása is különbözött a többiekétől: ő a férj beszámítható utolsó javadalmazásának 1/3 részét kaphatta. Ugyanennyit kaphatott özvegyi nyugdíjként az állami mezőgazdaságoknál, az erdészetnél, a lótenyésztézeteknél, a vesztegintézeteknél polgári minőségben alkalmazott altiszt és szolga özvegye, illetve a börtönőröké, fogházőröké, fegyőröké, az út- és hídmestereké,

a folyamfelvigyázóké, az útkaparóké és az útőröké. A napszámosok és a munkások özvegyei nem tarthattak igényt semmilyen ellátásra.

A minisztereknek és az állami számvevőszék elnökének, valamint az államtitkároknak az özvegyei az általános feltételek mellett akkor is jogosultak voltak az állandó ellátásra, ha a férjük ebben a minőségében csak három évet szolgált, tekintet nélkül arra, hogy a férj a tényleges szolgálat ideje alatt vagy nyugdíjasként halt-e meg. Az özvegyi nyugdíjuk összege, ha a férjnek nem volt hosszabb szolgálati ideje, aminek alapján magasabb özvegyi nyugdíj járt volna, a miniszter és az állami számvevőszék elnökének özvegye részére évi 2000 forint, az államtitkár özvegye részére évi 1000 forint volt.

Minden özvegy köteles volt az özvegyi nyugdíjából eltartani a saját gyerekei mellett a férje korábbi házasságaiból hátramaradt gyermekeit is.

Gyermekevelési járulékra az az özvegy jogosult (illetve annak gyermekei), aki ennek a törvénynek az értelmében folytonos ellátásra jogosult, és férje halálakor legalább három kiskorú gyermeke volt, illetve terhes. Anyai ellátásban álló gyermeknek kellett tekinteni minden olyan kiskorút – akkor még úgy nevezték, hogy „a szabályszerű kort még nem érték el”, nem volt ismeretes a kiskorú fogalma, és a szabályszerű kor lányokra és fiúkra nem is volt egységes –, akik az elhalt férjtől vagy szintén igényjogosult korábbi férjtől származtak. Az édes- és a mostoha gyermekek között nem tettek különbséget. A szülőtlén árvák is kaptak nevelési járulékot, ha még a törvény által meghatározott kort nem érték el, és ha az anyjuk vagy a mostohaanyjuk az apa után folytonos ellátásra igényt tarthatott volna. A nevelési járulék az anya járulékát képezte és azzal nem a gyerek rendelkezett, hanem az anya, vagy a gondnok, illetve gyám.

A szabályszerű kor határa állami tisztviselők fiúgyermekeinél 20 év, leánygyermekei esetében 18 év volt. Az altisztek és szolgák fiúgyermekei 16 éves, leánygyermekei 14 éves korukig részesültek a nevelési járulékból. Az illetékes miniszter jogosult volt arra, hogy azoknak a gyerekeknek a nevelési járulékát, akik hazai intézményekben iskolába járnak vagy képzőművészetet tanulnak, a szabályszerű kor betöltése után is a tanulmányaik befejezéséig, de legfeljebb 24 éves korukig meghagyja, ha előhaladásukat igazolják.

A nevelési járulékot apátlan árvák számára fejenként, minden egyes árvára külön állapították meg. A tisztviselők, tanárok és az 1875: XXXII. tc. alá nem eső tanítók után maradt gyerekek az anyát megillető ellátásnak 1/6 részére voltak jogosultak. Az özvegyi ellátást nem haladhatták meg a gyerekek nevelési járulékaik, azaz praktikusán hat kiskorú fért bele

az ellátásba. Ha hatnál több gyermeket kellett ellátni nevelési járulékkal, akkor az özvegyet megillető ellátás összegét osztották el a gyermekek számával. Ha később, ahogy nőttek, egy vagy több gyerek nevelési járuléka megszűnt, azt az összeget a többiek között el kellett osztani, mindaddig, amíg az egy gyerekre jutó összeg az özvegy járandóságának az 1/6-át el nem érte.

A pénzügyőrségi (adó- és vámőrségi) szemlésezek és minden altiszt után maradt gyermek évi 18 forintra volt jogosult. A pénzügyőrségi (adó- és vámőrségi) fővigyázók, vigyázók, valamint a szolgák gyermekei, illetve a már kétszer felsorolt alkalmazottak, akik a nyugdíjban és az özvegyi nyugdíjban is külön kategóriát képeztek az állami mezőgazdaságban foglalkoztatottaktól az útórig bezárólag hátramaradt gyermekei évi 12 forintra voltak jogosultak.

Az a körülmény, hogy a férj a tényleges szolgálat ideje alatt vagy már nyugalmazottként halt meg, nem volt befolyással a jogosultságra, de ha a férj nyugdíjasként halt meg, akkor az özvegyi nyugdíj és a nevelési járulékok együttes összege nem haladhatta meg a férj nyugdíját.

Az özvegyek és árvák ellátási igénye az atya halálával áll be. „Utószülötteknél”, vagyis ha az apa már nem él a gyerek születésekor, a születés napjától kezdődik a jogosultság; szülőtlen árváknál mindkét szülő halálától, vagy attól a naptól, amikor az anya nyugdíjigénye bármely okból megszűnik.

Az özvegyi nyugdíj megszűnt, ha az özvegy ismét férjhez ment vagy meghalt. A nevelési járuléka pedig akkor, ha a gyerekek a szabályszerű kort elérték, vagy halálukkal, illetve ha az árva olyan állami, közhatalosi vagy intézeti ingyenes ellátásban részesült, amelynek az értéke a nevelési járulékot meghaladja, de ha ez az ellátás a szabályszerű kor elérése előtt megszűnt, akkor a nevelési járulékra való jogosultság újra feléledt. Ha a leánygyermek férjhez ment, szintén megszűnt a nevelési járuléka. Akkor is megszűnt a nevelési járuléka, ha az árvát valamilyen büntetendő cselekményért hivatal- vagy szabadságvesztésre ítélték.

Az özvegyi nyugdíjat az illetékes miniszter engedélyével meg lehetett váltani, minden további igényről való lemondás mellett. A megváltási összeg maximum a megváltandó nyugdíj kétévi összegében állapítható meg. Közhatalosi orvosnak igazolnia kell, hogy az özvegy egészségi állapota alapján legalább még két évig élhet. A gyermektelen özvegyek, ha nem várandósak, minden további nélkül kérhették a nyugdíjmegváltást. Azok az özvegyek, akiknek ellátatlan gyermekük volt, ezt csak a gyámhatóság engedélyével teheték. A gyermekek nevelési járuléka nem képezhetette megváltás tárgyát.

Ha az özvegy újra férjhez ment, kérhette a nyugdíj megváltását, vagy a nyugdíjat újabb özvegysege esetére fenntartani. A férjhez menéstől egy évig terjedő időben választhatott a megváltás vagy a fenntartás között. (Ha választott, nem gondolhatta meg magát.) Ha újra megözvegyült, a nyugdíj az éppen elhalt férje halála napjától járt ismét neki.

Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák özvegyei és árvái nemcsak özvegyi nyugdíjra és nevelési járulékra, hanem temetési járulékra is jogosultak voltak. A temetési járulékot a tényleges szolgálatban lévőek esetében a legutóbb élvezett beszámítható javadalmazás alapján, a nyugdíjban lévőknél a nyugdíj összege alapján kellett megállapítani. Ha az 1000 forintot nem haladta meg az alap, ami után számolnak, akkor háromhavi összeg jár. Ezen felül kéthavi összeg, de 3000 forintnál nem lehetett több a számolás alapja, és 250 forintnál nem lehetett kevesebb a temetési járuléka. 3000 forinton felül egyhavi összeg után járt a járuléka, ami nem lehetett kevesebb mint 500 forint és több mint 600.

A temetkezési járuléka is az özvegy járulékat képezte, de ha az özvegy nem volt jogosult, akkor a jogosult gyermekek kapták, és a gyám vagy gondnok rendelkezésére kellett bocsátani. A temetkezési járuléka nem lehetett sem bírói, sem közigazgatási foglalkozás tárgya. Csak az elhalt gyógykezelési költségei fejében lehetett ebből a járulékból foglalni, de azt is csak az összeg 1/3-áig.

A záró rendelkezések között első helyen az szerepelt, hogy amennyiben „az állami szolgálat körében rendszeresített állomásokra női személyek alkalmaztatnak”, őket az ellátási igények elbírálásánál a „férfi-személyekkel” mind a jogok, mind a köteleességek tekintetében egyenlőknek kell tekinteni. Mégis volt azonban egy nagy különbség a hátramaradtak tekintetében, mert a nőalkalmazottak után az özvegynek nem járt özvegyi nyugdíj, csak temetkezési járuléka. Az árvák is csak akkor tarthatnak igényt nevelési járulékra, ha szülőtlen árvák voltak, vagy élő atyjuk vagyontalan és keresetképtelen.

A nő saját alkalmaztatása után őt megillető nyugdíjára vagy végkielégítésére akkor is igényt tarthat – mondja a törvény szövege –, ha a férje még életben van, vagy a férje után külön ellátást élvez. A nőalkalmazott a nyugdíját akkor is megtarthatja, ha a férje után később részesül csak ellátásban, vagy ha újra férjhez megy.

A szülőtlen árvák nevelési járulékat csak az atya vagy az anya után kaphattak, tehát mindkettő után nem, és azt választhatták, amelyik nekik kedvezőbb. A temetkezési járulékra mindkét elhalt szülő után jogosultak, persze ha az anya is alkalmazott volt.

Az állami követelések a nyugdíj és a végkielégítés terhére is érvényesíthetők voltak, de csak akkor, ha a nyugdíjazáskor vagy a végkielégítés folyósításakor már közigazgatási vagy bírói úton megállapították azokat, és a magánosok követeléseivel szemben elsőbbséget élveztek.

Az ellátási igények elbírálására, a nyugdíj, a végkielégítés, a nevelési járulék és a temetési járulék megállapítására egyedül a nyugdíjazás elrendelésére és megállapítására hivatott adminisztratív hatóság volt illetékes.

Az ennek a törvénynek a hatálybalépése előtt megállapított ellátásokra és járulékokra a korábbi szabályok maradtak érvényben, de bizonyos kérdésekben és a jövőre nézve ennek a törvénynek a rendelkezései lettek érvényesek ezekre vonatkozóan is. A törvénytől eltérő vagy nem szorosan azon alapuló nyug- és kegydíjak, valamint nevelési járulékok és végkielégítések csak a minisztertanács hozzájárulásával és az illetékes miniszter felelősségére kegyelmi úton voltak engedélyezhetők. Ezekben az esetekben azonban csak a törvény által előírt, de hiányzó „kellék” (például a szolgálati időben lévő megszakítás) volt elengedhető, és az engedélyezendő nyugdíj összege nem lehetett nagyobb, mint amennyi a törvény szerint járna abban az esetben, ha a hiányzó kellék meglenne.

Ez a törvény kiterjedt a bírákra és a bírósági hivatalnokokra, továbbá a királyi ügyészség tagjaira és a pénzügyi közigazgatási bíróság tagjaira, de rájuk vonatkozóan a korábbi törvények bizonyos paragrafusait továbbra is érvényben hagyták. Kiterjedt a magyar királyi csendőrségre is, azzal a kiegészítéssel, hogy az 1881: LXXI. tc. 1–7. §-ai a csendőrségre nézve továbbra is érvényben maradtak.

Ellenben a törvény hatálya nem terjedt ki az osztrák–magyar közös hatóságoknál és hivataloknál, a horvát–szlavón autonóm kormánynál és az alattuk álló hatóságoknál és hivataloknál alkalmazottakra; a közös hadsereg és a m. kir. honvédség kötelékébe tartozókra; az 1875: XXXII. tc. hatálya alá tartozó tanítókra és tanítónőkre; az ezen törvény szerint ugyan nem igényjogosult, de az 1876: XIV. tc. szerint igénytel bíró egészségügyi személyzetre; és a bánya- vagy erdészeti társládákhoz tartozókra, mert az ő nyugdíjazásuk, valamint özvegyeik és árváik ellátására továbbra is a rájuk vonatkozó külön törvények és szabályok maradtak irányadók.

Azok a nyugdíj és más ellátási igények, amelyeket ez előtt a törvény előtt szereztek, megmaradtak és a nyugdíjazás esetén figyelembe kellett venni azokat.

A törvény végrehajtásával a kormányt bízták meg. Számukra egyértelmű lehetett, hogy melyek azok az adminisztratív hatóságok, amelyek jogosultak a nyugdíjak és más ellátások megállapítására, de ezt a tör-

vény szövegébe természetesen nem írták bele. A magyar minisztertanács jegyzőkönyvek tanulmányozásából nyilvánvaló, hogy az állami tisztviselők, altisztek és szolgák esetében az illetékes minisztérium rendelte el a nyugdíjazást és állapította meg az ellátásokat. Központi nyugdíjfolyósító intézet nem létezett.

Móczár Elemér úgy gondolta 1913-ban megjelent könyvében, hogy az 1885-ös törvény főbb elveit ismertetnie fölösleges, hiszen benne éltek abban az időben, amikor ez a törvény született, „elavult és meghalt”.³⁴ Számunkra azonban nem fölösleges a rendelkezések áttekintése. Móczár azért írta nyugdíjlexikonát, hogy az 1912-ben született törvény rendelkezéseit megismertesse. Azt a törvényt jónak tartotta, a korábbi, 1885-ös törvényt azonban nem; hibáit elsősorban azzal magyarázta, hogy „önálló fiatal állami létünkben” még hiányoztak a tapasztalatok. Továbbá az államháztartás éppen akkor küzdött a deficittel. Ezért így is csoda, hogy az állam képes volt gondoskodni tisztviselőinek ellátásáról.

A deficit réme 1912-re elmúlt és végre lehetővé vált az 1885-ös törvény átdolgozása – mondja. Az 1885-ös törvény intézkedései már nem felelnek meg az 1910-es évek igényeinek, mert sem az állam, sem a tisztviselők jogait nem szabályozzák teljesen, egyes szakaszai homályosak, félremagyarázhatóak. Az állami alkalmazottak már sokszor kérték a kormányokat, hogy jobb és méltányosabb nyugdíjtörvényt alkossanak. Az 1885-ös törvény paragrafusait bírósági döntvények, országgyűlési határozatok, miniszteri rendeletek és más törvények idevágó rendelkezéseiben már sokszor értelmezték, magyarázták. A homályos szabályozások oda vezettek, hogy a törvény végrehajtásánál sokszor a protekció érvényesült, mert „egyiknek beszámítottak lehetetlen éveket is, míg másoknál még a jogosnak látszó igényeket sem vették mindig figyelembe. Minden az illető előadótól függött, úgy nyúltak már ezen törvény §-ai, mint a gummi, precedens volt majdnem mindenre, s a rokonszenv és közöny sok esetben érvényesült. Szép és nemes elvek hirdetése mellett lépett életbe az 1885: XI. tc., nem élt meg egy századot, mint Mária Terézia alkotása, 1885-ben megszületett, örömmel üdvözölték létrejövetelét, de a hálátlan jelenkor örömmel veszi tudomásul a régi törvény hatályon kívül helyezését és üdvözlözi az újnak megérkezését...”³⁵

1910-ben a zárszámadások adatai alapján 1266 állami alkalmazott lett saját révén nyugdíjas és 874 özvegy nyert nyugdíjat a férje után.

³⁴ Móczár Elemér: i. m. 17.

³⁵ Uo. 18.

Abban az évben összesen 72 000 állami alkalmazott tartozott az 1885: XI. tc. hatálya alá. Közülük 32 000 volt tisztviselő, 40 000 altiszt és szolga. Az 1266 új nyugdíjas közül a legtöbben, 286 fő 10 és 15 év közötti szolgálati idővel rendelkezett. 40 éven túl 111-en szolgáltak, 10 évet pedig 79-en.³⁶

Az 1266 nyugdíjazott közül a legtöbb, 404 fő a belügyminisztériumhoz tartozott. A következő a pénzügyminisztérium volt 309 fővel. A honvédelmi minisztériumra jutott a legkevesebb nyugdíjas volt állami alkalmazott, mindössze 9 fő, ami teljesen érthető, hiszen ennek a tárcának a területén sok volt a katona, akik nem az állami alkalmazottakra vonatkozó 1885: XI. tc. hatálya alá estek.³⁷

A 874 özvegy férje közül a legtöbb (197) ugyancsak 16 és 20 év között szolgált. 40 év fölötti szolgálati idővel csak 35-en rendelkeztek, 10 év szolgálattal 81-en, vagyis itt éppen a fordított volt a helyzet, mint a saját jogon nyugdíjat szerzett állami alkalmazottak esetében.

Aki állami szolgálatba lépett, bizonyára arra törekedett, hogy minél hosszabb szolgálati idővel mehessen nyugdíjba. Mégis az 1910-ben nyugdíjazottaknak csak 9%-a tudott 40 éven túl szolgálni, és ezzel teljes fizetéssel nyugdíjba vonulni. Az elhalálozott férjek esetében ez az arány csak 4% volt. Az állami alkalmazottak 70%-a még a 30 évet sem tudta kitölteni, 25 évet azonban már majdnem 43% elért. Ez is azt jelenti, hogy majdnem 57%-a az állami alkalmazottaknak kevesebb mint 25 évi szolgálattal ment nyugdíjba, aminek alapján aránylag kicsi nyugdíjjal volt kénytelen beérni.³⁸

A századfordulón az állami alkalmazottak zöme 25–45 éves kora között nőtt. Az 1910-es évek elején emelkedőben volt a 45 éven felüli nőülések száma, aminek Móczár Elemér abban látta a magyarázatát, hogy kedvezőtlen volt az állami alkalmazottak előmenetele és „világszerre drágaság volt”. A férjek hozzávetőlegesen 61%-a 26 évnél kevesebb szolgálati idővel hagyta özvegyen a feleségét és árván a gyermekeit, vagyis az özvegyi nyugdíjak és árvaellátások jelentős része is alacsony volt.

Az 1910 körüli időkből az évente nyugdíjba vonulóak száma nagyjából egyenletes volt, 1150–1250 körül mozgott. Az özvegyek létszáma sem változott számottevően, évente kb. 820–870 új nyugdíjas lett özvegyi jogcímen.

A nyugdíjakra fordított összeg ugyanakkor az 1870 és 1912 közötti időszakban nagyon megnőtt. Ez annak a következménye, hogy a kormányok az évtizedek során emelték az alkalmazottak illetményeit. Az alkalmazottak, ha csak tehették, természetesen megvárták, amíg nőtt a jövedelmük, és csak utána mentek nyugdíjba. Mint ahogy sokan kívárták az 1912-es új nyugdíjtörvény megszületését és életbelépését is, mert ezt diktálta jól felfogott érdekük.

1870-ben 4,8 millió koronát fordított az állam nyugdíjra; öt év múlva 5,4 milliót, 1885-ben 8,8 milliót, 1890-ben viszont már 13,2 millió koronát. A nagy emelkedést Móczár szerint az 1885: XI. tc. hatása idézte elő. 1906-ban már 23 millió koronánál tartottak, amit az 1904: I. tc. idézett elő. 1907-ben 26 millió korona volt, és az állandó emelkedést ettől az évtől kezdve az általános státuszrendezés és a pótlékok emelése okozta, továbbá az a körülmény, hogy az állami alkalmazottak létszáma időközben jelentősen megnőtt. 1910-ben 30 millió, 1912-ben 32 millió koronát költött a magyar állam az állami alkalmazottak nyugellátására. 1907-től kezdve már a katonák – mind a közös hadseregtől átvett, mind a honvédség alkalmazottai – nyugdíjai is benne voltak ebben az összegben, tehát a katonák nyugdíja a szemléletben is állami nyugdíjjá vált.³⁹

A nyugdíjba lépő állami alkalmazottak átlagos életkora akkor 53–55 év volt, és átlagosan 9–10 évig élvezhették a nyugdíjukat. Közülük a tisztviselők rövidebb ideig éltek: ők arra számíthattak, hogy 6–7 évig élvezhetik ezt a jövedelmet.⁴⁰

Az 1912. évi LXV. tc.

Az 1912. évi LXV. tc. – amely az időközben eltelt közel 30 év tapasztalatai alapján és a XX. század elejére kialakult nemzetközi gyakorlat ismeretében az 1885-ös törvényt váltotta föl – az állami alkalmazottak, valamint azok özvegyeinek és árváinak ellátásáról rendelkezett. A kortársak megítélése szerint korszerű szabályozás volt.

Az új törvény valamelyest már abban is eltért a korábbiaktól, ahogyan meghatározta azok körét, akikre kiterjed. A rendszeresített állásban ál-

³⁶ Uo. 19.

³⁷ Uo. 19.

³⁸ Uo. 21.

³⁹ Uo. 22–23. 1892-ig forint volt, az összegeket Móczár Elemér számolta át koronára, az egyszerűbb összevetés miatt.

⁴⁰ Uo. 23. Ezek 1904-ből származó adatok, amelyeket a m. kir. állami számvevőszék szolgáltatott a tőle felvilágosítást kérő francia kormánynak.

landó fizetéssel alkalmazott állami tisztviselőkön és szolgákon, valamint a nem rendszeres fizetést kapó állandóan alkalmazottakon, illetve ennek a két kategóriának az özvegyein és árváin kívül bevezetett egy c.) kategóriát is, az állami hivataloknál, intézeteknél és vállalatoknál állandóan alkalmazott napszamosok és munkások, és a velük egy tekintet alá eső egyéb alkalmazottak kategóriáját (külön kiemelte: ha magyar állampolgárok). Özvegyeikre és árváikra azonban nem terjedt ki a törvény hatálya. A kormány rendeleti úton állapíthatta meg, hogy kik tartoznak az „egyéb alkalmazottak” közé; a miniszteri indoklás szerint például a heti vagy havibérral alkalmazott gépészek, kovácsok, gépkocsivezetők, felvonógép-kezelők, betegápolók, erdőőrök, kormányosok, tűzoltók, éjjeliőrök.

Ez a törvény is megjelölte, hogy milyen alkalmazotti kategóriákat kell az állami tisztviselőkkel egyenlőknek tekinteni. A felsorolás eltér az 1885-ös törvény szövegétől, mert megbontja, hogy kiket tekint egyenlőnek az állami tisztviselőkkel, és kiket az altisztekkel és szolgákkal. Eszerint a tisztviselőkkel egyenlők: 1. az országgyűlés mindkét házánál alkalmazott tisztviselők, 2. a Budapest székesfővárosi közmunkák tanácsánál alkalmazott tisztviselők, 3. a kormány kezelése alatt álló közalapoknál és közalapítványoknál alkalmazott tisztviselők, 4. az állami intézeteknél, valamint a kormány kezelése alatt álló közalapokból és közalapítványokból fenntartott intézeteknél alkalmazott tanszemélyzet tagjai, amennyiben nem tartoznak az 1875: XXXII. tc. hatálya alá, vagyis az országos tanítói nyugdíj- és gyámintézet kötelékébe. Az 1912: LXV. tc. hatálybalépésének napjával az 1875-ös törvény kötelékéből kivették az állami népiskoláknál és polgári iskoláknál, valamint az állami gyógypezdágógiai intézeteknél alkalmazott tanítószemélyzetet.

Az állami altisztekkel, szolgákkal, munkásokkal és napszamosokkal egyenlők: az előbb felsorolt 1–4. intézményekben dolgozó altisztek, szolgák, munkások és napszamosok, valamint 5. a m. kir. csendőrség rangosztályba nem sorozott havidíjasai és legénységének tagjai.⁴¹

Nem tarthatott igényt ellátásra a fizetéstelen vagy tiszteletbeli minőségben alkalmazott tisztviselő, altiszt és szolga, illetve a valamely állásnak címével és jellegével, vagy csak címével felruházott tisztviselő, altiszt és szolga. A gyakornokok közül azok nem voltak jogosultak, akik nem kaptak évi segélydíjat. A gyakornokok 1912-t megelőzően egyál-

talán nem tarthattak igényt semmilyen ellátásra, azonban ez nem volt törvényben kimondva. Kimondta a törvény szövege, hogy azok az alkalmazottak, akik tagjai valamely szerzetesrendnek, semmilyen ellátásra nem tarthatnak igényt. Ezekben túlmenően azoknak a körét, akik nem tarthattak igényt semmilyen ellátásra, ugyanúgy határozta meg, mint az 1885-ös törvény.

Megteremtették annak a lehetőségét, hogy egyedi méltányosság alapján a miniszter engedélyezhessen ellátást olyan esetekben is, amikor valakit büntetesképpen bocsátottak el, vagy a büntetés vagy fegyelmi tárgyalás elől megszökött vagy öngyilkos lett. Ez utóbbi esetekben értelemszerűen a hátramaradt család részesülhetett (kivételesen, egyedi méltányosságból) ellátásban, amelyet csak vagyontalan családoknak állapítottak meg. Ezt az új rendelkezést a tisztviselői kongresszusok óhaja alapján iktatták a törvény szövegébe.

A törvény különbséget tett az alkalmazotti kategóriák között még abban is, hogy munkája alapján idős korában kit mi illetett meg. Látszólag ez terminológiai kérdés, de a tisztviselők, altisztek és szolgák nyugdíjat kaphattak, a munkások és napszamosok nyugbért. A munka hierarchizált világában azonban ez tényleges megkülönböztetést fejezett ki: a munkás és napszamos még nyugállományúként sem volt egyenlő mondjuk egy állami szolgálával.

A nyugdíj (vagy nyugbér) megállapításának elvei nem változtak (a beszámítható szolgálati idő és az utolsó beszámítható javadalmazás volt az alapja), ám a szolgálati idő megállapítása igen. A szolgálati idő kezdete nem az első eskütétel napja volt, hanem a tényleges szolgálat kezdete, ami akár heteket is jelenthetett a munkavállalónak pluszban. A vége annak a hónapnak a vége lett, amikor fölmentették az illetőt a tényleges szolgálati kötelék alól.

A szolgálati időt a polgári időszámítás szerint kellett meghatározni. A törvény azonban pozitívan megkülönböztette azokat a tisztviselőket, akiknek felsőfokú végzettségük volt, tudománygyetemen, műegyetemen vagy jogakadémián szereztek főiskolai képzettséget. Ezeknél a személyeknél az állami vagy törvényhatósági szolgálatban töltött minden 7 hónapot 8 hónapnak kellett számítani. Ugyanígy kellett eljárni azoknak a tisztviselőknek az esetében, akik a selmecbányai bányászati és erdészeti akadémián szereztek képesítést és léptek állami szolgálatba az 1912-es törvény hatálybalépése előtt. Még egy kategória tartozott ide: a gazdasági akadémiai képzettségüké.

Ugyancsak 8 hónapnak számították a 7 hónapot azoknál a tanároknál és tanítóknál, akik az 1885: XI. tc. alá estek; a m. kir. állami rendőrség-

⁴¹ A felsorolásból kimaradtak a fővárosi rendőrség és az állami utak, a folyammérnökségek, a posta- és távírdaintézet alkalmazottai. Ennek nem az volt az oka, hogy rájuk nem vonatkozott a törvény, hanem hogy őket a 20. század elejére már egyértelműen állami alkalmazottaknak tekintették, és így nem volt szükséges külön felsorolni őket.

nél a rendőrpáncsnoki, főfelügyelői, felügyelői, detektív-felügyelői, polgári biztosi és az őrszemélyzet körébe tartozó állásokon dolgozóknál; a m. kir. határrendőrségnél detektív-felügyelői, polgári biztosi és az őrszemélyzet körébe tartozó állásokon dolgozóknál; a m. kir. pénzügy-őrségnél a legénység körébe tartozó álláson; valamint a bírósági fogházaknál, az országos büntető és a kir. javító intézeteknél az őrszemélyzet körébe tartozó állásban dolgozók esetében. Náluk azonban ezt a kedvezményt csak akkor lehetett érvényesíteni, ha a törvény hatálybalépéséig az illető egyén már nyugdíjjogosultságot szerzett.

A törvény egyes szakmáknak időbeli kedvezményt nyújtott, az egyetemet vagy főiskolát végzeteknél pedig kompenzálta azt az időt, amivel a felsőfokú tanulmányok miatt később kezdtek dolgozni. Értelemszerűen külön kellett szabályozni azt az esetet, amikor valaki állami szolgálatban dolgozva szerzett felsőfokú végzettséget.

A nyugdíj összegének a kiszámítása nem volt egyszerű. Először: magától értetődően mindig egyedi volt, személyre szabott. Például a különböző helyen eltöltött időket nem mindig egyformán kellett beszámítani. Móczár Elemér egy olyan állami altisztet hozott példának, aki megszakítás nélkül szolgált 32 év, 5 hónap és 26 napot. Ebből az időből 5 év 6 hónap és 10 napot pénzügyőri vigyázói, 8 év 4 hónap és 3 napot hivataloszlai, 8 év 2 hónap és 8 napot csendőrs-vezetői, 10 év 5 hónap és 5 napot állami altiszti minőségben töltött. A hivataloszlai és az állami altiszti szolgálatot egyszerűen kellett beszámítani, polgári időszámítás szerint. A pénzügyőri vigyázói és a csendőrs-vezetői szolgálatnál azonban minden teljes 7 hónapot 8 hónapnak kellett tekinteni. Az illetőnek tehát összesen 34 év 4 hónap és 26 nap beszámítható szolgálati ideje lett, vagyis majdnem két teljes évvel több, mint a naptári évek alapján volt. A 32 évi szolgálati idővel utolsó beszámítható javadalmaszásának 84%-ra lett volna jogosult nyugdíjként, így viszont a 88%-ára.

Az ideiglenes alkalmazásban, a rendelkezési „állapotban” (állományban) és a szabadságon töltött idő beszámításának a feltételein nem, a felfüggesztett állapotban töltött idő beszámításán azonban változtattak. Ahhoz kötötték, hogy az illető a felfüggesztés időtartama alatt kapott-e illetményt vagy sem, illetve hogy utólag azt kiutalták-e neki vagy sem. Aki az illetményét a felfüggesztés idejére is megkapta, annak azt az időt is be kellett számítani. (1885-ben ezt a típusú beszámítást még ahhoz kötötték, hogy ártatlannak bizonyult-e vagy sem.)

A nyugdíjban eltöltött időt nem lehetett a szolgálati időbe beszámítani. De ha az illetőt nyugdíjasként – csak ideiglenes nyugalomba helyezett tisztviselőkről, altisztekről és szolgákról volt szó – tényleges szolgál

lattételre berendelték, ezt az időt be kellett számítani a nyugdíjba. Akit fegyelmi ítélet alapján, vagy más okból elbocsátottak, annak – ha később ismét tényleges szolgálatba visszavették is – általában, nagyon kevés kivételtől eltekintve, nem lehetett beszámítani a korábbi szolgálati idejét. Az altiszteknél, szolgálknál, napszámosoknál és munkásoknál semmiképpen nem lehetett beszámítani a 18. életévük betöltése előtti munkában töltött idejüket.

A szolgálati idő folytonosságának számításánál nem minősült megszakításnak a 30 napot meg nem haladó alkalmazás nélküli idő; a nyugdíjazott állapotban és a rendelkezési állományban töltött idő; a szabadságon töltött idő, ha az egyhuzamban nem haladta meg az 5 évet; a felfüggesztett állapotban töltött idő; és az az idő, amit a kormány jóváhagyásával, az ellátási igény biztosításának fenntartásával töltött szolgálaton kívül valaki. Ezek akkor sem minősültek megszakításnak, ha nem is lehetett a szolgálati időbe beszámítani.

Megismételték azt a rendelkezést, hogy a törvényhatóságoknál 1867. július 1-e után tényleges alkalmazásban töltött idő nyugdíjviszonosság alá esik. (Ennek a törvénynek a hatálya természetesen csak azokra az állami alkalmazottakra terjedt ki, akik állami szolgálatukat megelőzően törvényhatósági szolgálatban álltak.) A nyugdíjviszonosság vonatkozott a kabineti irodánál; a közös minisztériumoknál és a közös számvevőszéknél, illetve az ezek alá tartozó hatóságoknál és hivataloknál dolgozókra; a közös hadseregnél, haditengerészetnél, a m. kir. honvédségnél és a m. kir. csendőrségnél, valamint az ezekhez tartozó hatóságoknál és intézeteknél szolgálókra; a horvát–szlavón autonóm kormánynál és az alá tartozó országos hatóságoknál és hivataloknál; továbbá az állami kezelés alatt álló bányászati vagy erdészeti társládákhoz járuló állásokban dolgozókra.

A közözügyi tisztviselők nyugdíja speciális kérdés volt, amit egészen 1897 nyaráig nem törvény, hanem uralkodói rendelet szabályozott. 1870. november 12-én léptették életbe Ferenc József legfelsőbb elhatározásával a *Provisorisches Pensionsreglement für die gemeinsamen Beamten etc.* című rendeletet, amely részlegesen még 1913-ban is érvényben volt. (Ez tehát címével ellentétben egyáltalán nem volt provizórikus.) Ferenc József 1897. június 2-án döntött arról, hogy a közözügyi hivatalnokokra is életbe lépteti az 1896. május 14-én hozott osztrák nyugdíjtörvényt. Kimondta, hogy mindaddig ennek a törvénynek a határozatait kell rájuk alkalmazni, amíg a közözügyi polgári tisztviselőkre és szolgákra önálló nyugdíjtörvényt nem alkotnak. Ha belegondolunk az Osztrák–Magyar Monarchia működési mechanizmusába, nem csodálkozhatunk, hogy

ilyen törvény sosem született. Hiszen legfeljebb az a megoldás kínálkozhatott – amit az uralkodó alkalmazott is –, hogy valamelyik osztrák (vagy magyar) törvényt rájuk is lehetett alkalmazni. Ezenkívül nem maradt más, mint az uralkodói rendelet, hiszen közös osztrák–magyar birodalmi törvényalkotó szerv, parlament nem létezett.

1911. április 16-án Ferenc József újabb uralkodói rendeletet adott ki, amellyel 1911. július 1-től kezdődően újra szabályozták a közösügyi polgári hivatalnokok és szolgák nyugellátását. A szolgálati időt a tisztviselők esetében leszállították 40 évről 35-re. A szolgákra ez a rendelkezés nem vonatkozott. A közösügyi hivatalnokok lakbérpénz vagy lakpénz helyett működési pótlékot kaptak. Ettől kezdve ezeket a működési pótlékokat is részlegesen hozzászámították a nyugdíjukhoz. Az összeg, amit hozzászámítottak, a IV. fizetési osztályban 1200 K volt, és fizetési osztályonként csökkent; a XI. fizetési osztályban már csak 240 K volt. Ez a rendelkezés a szolgákra is vonatkozott, de esetükben nem konkrét összegben állapították meg a hozzászámítandót, hanem a működési pótlék 20%-ában. Azonban ezzel a rendelkezéssel egyidejűleg megemelték a nyugdíjjárulékot, a tisztviselőknél az addigi 3%-ról 3,5 és 4,14%-ra. Az I–III. rangosztályban 3,5% volt, a IV–XI. rangosztályban 4,14%.⁴²

Az új osztrák nyugdíjtörvényben, illetve annak a közösügyi hivatalnokokra való alkalmazásakor azonban nem helyezték hatályon kívül a régi rendelkezéseket, mert az volt az elv, hogy aszerint kell megállapítani a nyugdíjakat, amely az érintett számára előnyösebb feltételeket tartalmaz. Így előfordulhatott, hogy a XX. század elején közösügyi hivatalnok az 1700-as években hozott rendelkezés figyelembevételével vagy alkalmazásával kapta meg nyugdíját.

Közösügyi hivatalnokoknál kérdésként merülhetett föl, hogy a Boszniában töltött szolgálati idő beszámít-e a törvényhatósági szolgálatba. Ezt a kérdést nem szabályozta sem törvény, sem uralkodói rendelet. Végül a közigazgatási bíróság határozatával oldották meg 1906-ban (a 654. sz. ítélet). A bíróság úgy döntött, hogy igen.

Visszatérve az 1912-es nyugdíjtörvényre, a törvény nyugdíjviszonosságot állapított meg a legfelső udvartartás köréhez tartozó, valamint az uralkodóház családi javait kezelő hivataloknál, a m. kir. államvasutak nyugdíjintézetének és nyugbérpénztárának kötelékébe tartozó állásban, az 1875: XXXII. tc.-kel létrehozott országos tanítói nyugdíj- és gyámintézet kötelékébe tartozó állásokban és az 1894: XXVII. tc.-kel alkotott országos tanári nyugdíjintézet kötelékébe tartozó állásokon alkal-

mazottakra vonatkozóan. A nyugdíjviszonosság akkor állt fenn, ha az átlépés az állami szolgálatba közvetlenül történt, vagy a két szolgálat közötti idő a 30 napot nem haladta meg.

A szolgálati idő megállapítása ugyanolyan szabályok szerint történt, mint korábban, és a beszámítható javadalmazás köre sem változott. Változatlanul egész koronákban kellett megállapítani a nyugdíj összegét, a kerekítés szabályainak a figyelembevételével.

Az igényjogosultság attól a naptól élt, amelyen az alkalmazottat a tényleges szolgálat köteléke alól felmentették. Az özvegyeknél és árváknál az apa (férj) halála napjától vagy holttá nyilvánításától járt az ellátás. Az utószülött árváknál az árva születésének a napjától. Az eltűnt egyének hozzátartozóinak az eltűnés napjától. Nőalkalmazottak árváinál, ha az apa túlélte az anyát, a nevelési járulékot az apa halálától lehetett folyósítani, kivéve ha az apa teljesen vagyontalan és keresetképtelen volt vagy azzá vált, mert akkor a keresetképtelenség és vagyontalanság bekövetkeztétől. Szülőtlen árváknak igénye magasabb nevelési járulékra attól a naptól volt, amikor mindkét szülőjüket elvesztették, vagy az özvegy anyja elveszítette bármi okból az özvegyi nyugdíját.

Az Osztrák–Magyar Monarchia területén belül a nyugdíj élvezete változatlanul nem volt helyhez kötött, a nyugdíjas akárhol élhetett. A nyugdíjtörvény szövege külön kiemelte Bosznia-Hercegovinát, mint amelynek területére ez a rendelkezés szintén vonatkozott. Külföldön azonban változatlanul csak engedéllyel lehetett a magyar állami nyugdíjhoz hozzájutni, amit az illetékes miniszter vagy az állami számvevőszék elnöke adhatott ki, egy-egy alkalommal legfeljebb három évre. Az engedély megtagadását nem kellett indokolnia.

Az állandó ellátásokat csak igazolások alapján folyósították. Az igazolás módját a minisztérium rendeletben állapította meg. Az igényjogosultságot, a törvényszerű feltételek változatlan fennállását időről időre igazolni kellett.

Az alkalmazottak ahhoz, hogy majd nyugdíjat kapjanak, kötelesek voltak nyugdíjjárulékot fizetni: a tisztviselők jövedelmük másfél százalékát, az altisztek és szolgák egy százalékát. A nyugdíjjárulékot – ez újdonság – a jövedelemadó alapjánól le kellett vonni. Új volt továbbá, hogy nyugdíj annak a rendes álláson rendszeres bérrel bíró állami alkalmazottnak, aki a szolgálati idejének a kezdetekor még nem töltötte be a negyvenedik életévét, már öt év szolgálati idő után járt. Annak, aki betöltötte a 40. életévét a szolgálat kezdetekor, vagy ideiglenes alkalmazásban állt, illetve nem rendszeres évi fizetéssel, tíz év szolgálati idő kellett a nyugdíj jogosultság megszerzéséhez.

⁴² MÓCZÁR Elemér: i. m. 278.

A nyugdíjkorhatárt 65 évről 60-ra csökkentették akkor, ha az illető saját maga kezdeményezte a nyugdíjazást. Ha a munkáltató kezdeményezte, akkor változatlanul 65 év volt a határ. Ennél korábban csak akkor küldhette el a dolgozót, ha olyan testi vagy szellemi fogyatkozásban szenvedett, amely miatt nem volt képes a munkavégzésre, vagy betöltötte azt a szolgálati időt, amellyel jogosulttá vált a teljes összegű nyugdíjra, vagy több mint egy éve betegsége miatt tényleges munkát nem végzett. A betegség miatti szolgálatképtelenséget közhatósági orvosi bizonyítvánnyal kellett igazolni.

A tudományegyetemi vagy műegyetemi nyilvános rendes tanárt csak akkor lehetett nyugdíjba küldeni, ha a hetvenedik életévét betöltötte. Ennél korábban csak akkor, ha valamely betegség miatt nem volt képes tanítani. A napszámosok és munkások csak teljes szolgálatképtelenség esetén tarthattak igényt nyugbérre, és csak akkor, ha állandó alkalmazásban álltak és egy huzamban legalább tíz évet szolgáltak. Őket ideiglenes nyugállományba egyáltalán nem lehetett helyezni. Akit pedig véglegesen nyugdíjba helyeztek, azt nem lehetett ideiglenes szolgálattételre berendelni.

A jogalkotó rendelkezett arról, hogy aki öngyilkossági kísérlet miatt vált munkaképtelenné, jogosult-e ellátásra (igen). Továbbá arról is, hogy ha valaki ellen fegyelmi eljárást indítottak, az eljárás végéig függőben kellett tartani a nyugállományba helyezést vagy a végkielégítés megállapítását. Azt azonban nem szabályozták, hogy a fegyelmi eljárást követően jogában áll-e a munkáltatónak visszatartani a végkielégítést vagy megvonni a nyugdíjat.

A törvény nem mondta ki egyértelműen, mennyi az a szolgálati idő, aminek alapján a teljes összegű nyugdíj járt: a bizonytalanság abból eredt, hogy a nyugdíj szolgálati idejének kiszámításánál teljes naptári éveket kellett számolni. A fél év alatti szolgálat elveszett, de ha valaki fél évnél többet szolgált, az egész évnek számított. Így nem volt egyértelmű, hogy a 35 év ténylegesen nem teljesül-e 34 év hat hónap és 1 nap alatt.⁴³

A nyugdíj kiszámításának a módja és a százalékos arány a korábbihoz képest nem változott. A nyugdíj maximumát immár koronában határozták meg, tehát az sem változott, mert míg 1885-ben évi 8000 forintban maximálták, 1912-ben évi 16 000 koronában a tisztviselőkre nézve. Minthogy a forint-korona-átszámítás 1:2-höz volt, ez pontosan ugyanannyi. Ami új, hogy nyugdíjminimumot is állapítottak meg: a tiszt-

viselőké évi 800, a rendszeres fizetéssel, bérrel vagy zsolddal alkalmazott altiszteknél és szolgáknál évi 360 koronánál nem lehetett kevesebb, a nem rendszeres illetménnyel alkalmazottaknál pedig évi 300 koronánál.

A hivataloknak figyelniük kellett arra, hogy helyesen állapítsák meg a nyugdíj összegét, mert ha véletlenül többet állapítottak meg, mint amennyi járt volna, nem tudták visszakövetelni. A közigazgatási bíróság 1906-ban a 630. számú elvi jellegű határozatában ugyanis kimondta, hogy „A szabályszerűen kiutalványozott és jóhiszeműleg felvett illetmények az alkalmazott tulajdonává váltak s annak visszaköveteléséhez a jogcím hiányzik”.⁴⁴ Ezt az 1912-es törvény szövegébe be is építették.

A nyugdíjas tisztviselők és azok az altisztek és szolgák, akiket rendszeres fizetéssel alkalmaztak, a nyugdíjukon felül lakbérnyugdíjra is jogosultak voltak. A lakbérnyugdíj a megállapított nyugdíj összegéhez viszonyult, évi 120 és 1600 korona között lehetett. 120 koronát kaptak azok, akiknek nyugdíjuk évi 400 korona alatt volt, és 1600-at azok, akiknek évi 13 000 koronánál több volt. A lakbérnyugdíjat 31 nyugdíjsáv alapján állapították meg: 3000 korona nyugdíjig 200 koronánként differenciáltak, felette 7000-ig 400 koronánként, azt követően pedig 1000 koronánként. Ha azonban a nyugdíj és a lakbérnyugdíj meghaladta volna a fizetés és a lakáspénz együttes összegét, akkor a lakbérnyugdíjat úgy kellett megállapítani, hogy ezt az együttes összeget a nyugdíjjal együtt ne haladja meg. A gyakornokok nem tarthattak igényt lakbérnyugdíjra. 1909-től a lakbérnyugdíj jövedelemadó alá eső, szolgálati viszonyból származó járandóság volt (1909: X. tc.).

Az állandóan alkalmazott napszámosok és munkások a bérüktől függetlenül kapták a nyugdíjat, legalább 10 évi megszakítás nélküli alkalmazás után évi 120 koronát, amely ugyanannyi, mint az 1885-ös törvény évi 60 forintja volt. Az 1912-es törvény azonban eltért a korábbiától abban, hogy a 10 évet követően megszakítás nélküli alkalmazás esetén minden további évre évi 6 koronával növelték a nyugdíjat, egészen a negyvenedik évig, tehát maximálisan évi 300 koronáig.

A miniszterekre, az állami számvevőszék elnökére és alelnökére, illetve az államtitkárokra vonatkozó nyugdíjparagrafust kiterjesztették Budapest székesfőváros főpolgármesterére és a fiúmei kormányzóra. Nekik akkor lehetett nyugdíjra igényük, ha az összes beszámítható szolgálati idejük elérte az öt évet. Ebben az esetben az utolsó jövedelmük alapján számolták ki nyugdíjukat. Az ebbe a kategóriába tartozók már akkor is kaphattak nyugdíjat, ha az összes beszámítható szolgálati idejük

⁴³ MÓCZÁR Elemér: i. m. 287.

⁴⁴ MÓCZÁR Elemér: i. m. 292.

öt évnél kevesebb volt, de ezekben a minőségekben egyhuzamban legalább három évig szolgáltak. Ilyenkor konkrét összeg volt a nyugdíj, alacsonyabb, mintha a jövedelmük alapján részesedtek volna benne. A miniszter és az állami számvevőszék elnöke évi 8000 koronát kapott, a többiek évi 4000-t. Ez ugyanolyan összeg volt, mint 1885-ben. Az ő nyugdíjuk megállapításánál nem kellett tekintetbe venni, hogy a beszámítható szolgálati idejüknek a kezdetekor a 40. életévüket már betöltötték-e vagy sem.

Megmaradtak a szabályok a szolgálat teljesítése közbeni fegyveres harcban szerzett maradandó károsodás esetére, valamint a szolgálat közbeni baleset miatti szolgálatképtelenség esetére. A nyugdíjmegváltást is úgy szabályozták, mint korábban, azzal a különbséggel, hogy nemcsak a feleség beleegyezése kellett, hanem kiskorú gyermek esetén a gyámhatóságé is.

Jelentősen bővítették azoknak az eseteknek a körét, amikor a már megítélt nyugdíj folyósítását be kellett szüntetni. Első helyre a magyar állampolgárság elvesztése került, majd az a körülmény, ha a nyugdíjas a miniszter előzetes engedélye nélkül idegen hatalom szolgálatába állt, vagy ha a bíróság jogerősen hivatal- vagy szabadságvesztésre ítélte. Utóbbi esetben azonban csak a szabadságvesztés idejére kellett beszüntetni a nyugdíj folyósítását; ám ha az elítélt nő vagy gyermeke volt, akkor a miniszter engedélyével a szabadságvesztés ideje alatt is utalványozhatták a nyugdíjat a feleségnek, a gyermeknek vagy a gyámnak. Megszűnt a nyugdíj, ha a miniszter engedélye nélkül valaki állandóan külföldön tartózkodott, vagy ha a nyugdíjazást követően – három évnél hamarabb – kiderült, hogy még aktív idejében olyan cselekményt követett el, amelyért a szolgálat kötelékéből elbocsátották volna. Megszűnt akkor is, ha utólag derült ki olyan körülmény, amelynek fegyelmi eljárás lett volna a következménye. Ilyen esetben a fegyelmi eljárást utólag le kellett folytatni és a fegyelmi hatóság jogosult volt kimondani a nyugdíj megvonását. A nyugalomba helyezés után elkövetett cselekmény miatt is le lehetett folytatni fegyelmi eljárást és lehetett a következmény a nyugdíj beszüntetése. A fegyelmi hatóság javaslatára azonban – különös méltánylást érdemlő esetekben – a miniszter jogosult volt a nyugdíjat egészben vagy részben meghagyni, vagy egy későbbi időponttól ismét engedélyezhette a folyósítást.

A végkielégítés összege az öt évet el nem érő szolgálati idő mellett az utolsó beszámítható jövedelem egy évi összege volt, öt és tíz év között kétévi összeg. Aki jogosult volt nyugdíjra, nem tarthatott igényt végkielégítésre. Ezt az elemet az ezt megelőző nyugdíjtörvények egyikében

sem rögzítették. Általában az ideiglenes minőségben alkalmazott tisztviselők, altisztek és szolgák nem voltak jogosultak végkielégítésre. A napszamosok és a munkások sem tarthattak igényt végkielégítésre, tehát ha még a nyugbérjogosultságot nem érték el, őket minden ellátásra való igény nélkül kellett állásukból felmenteni.

A törvény kimondta, hogy az állami szolgálatban alkalmazott nőket a saját személyükre vonatkozó ellátási igényeik szempontjából – a jogok és a kötelességek tekintetében egyaránt – a férfialkalmazottakkal egyenlőnek kell tekinteni. Itt nem volt kivétel, ez a napszamosnőkre is vonatkozott. A nőalkalmazott akkor is igényt tarthatott a nyugdíjra, lakbérnyugdíjra, nyugbérre vagy végkielégítésre – kinek mi járt –, ha a férje még életben volt, vagy ha a férje után ellátást élvezett, vagy ha a férje után csak később részesült ellátásban, illetve akkor is, ha újból férjhez ment. A saját jogon szerzett ellátás megítélése tehát merőben más volt, mint az özvegyi ellátásé.

Valamelyest változott az özvegyinyugdíj-jogosultság szabályozása. Változás, hogy az az özvegy volt jogosult, akinek férje a házasságkötéskor még nem töltötte be az 57. életévét (a korábbi 60 helyett), illetve az, hogy a házasságnak a férj halála előtt legalább három hónappal kellett kötöttnie, míg az 1885-ös törvényben nem volt ilyen korlátozás. Új szabály volt, hogy az a nő, aki 57 évesnél idősebb, de tényleges szolgálatban álló férjhez ment nőül, igényt tarthatott özvegyi nyugdíjra akkor, ha a házasságukból gyermek származott, vagy ha a házasságuk által a gyermeküket törvényesítették, vagy ha a férje a házasság megkötése után még legalább három évig ténylegesen szolgált. Az első két esetben, tehát ha gyermek született, vagy gyermeket törvényesítettek, az a nő is igényt tarthatott özvegyi nyugdíjra, aki a férj halála előtti három hónapon belül kötött házasságot.

A nyugdíjtörvények szövegéből egyértelmű, hogy nem volt egyedi eset, amikor párok törvényesítés nélküli élettársi kapcsolatban éltek és gyermekük is született ebből az együttélésből. Igen elterjedt volt, hogy az állami alkalmazott férfiak csak a negyvenes éveikben házasodtak, sokan csak a 45. életévük betöltése után, már biztos egzisztenciával.

Az 1885-ös törvény még tartalmazta az özvegyi nyugdíj előfeltételként az „aki erkölcsös életet folytat” kitételt. Ez az 1912-es törvény szövegében már nem szerepelt, viszont a nyugdíjat megvonhatták, ha „az özvegy közmegebotránkozást okozó erkölcstelen életet él”. Továbbá az az özvegy, aki férje halálakor nem élt együtt a férjével, igényt tarthatott özvegyi nyugdíjra, ha „erkölcs tekintetében kifogás alá nem esik és ha hitelt érdemlőleg beigazolja, hogy a különélés nem az ő hibájából következett be”.

Az elvált asszony – tehát az előző kategóriától abban különböző, hogy a bíróság jogerősen felbontotta a házasságot – is igényt tarthatott özvegyi nyugdíjra akkor, ha nem ment újból férjhez, és ha a házasság felbontását kimondó bírói ítéletből egyértelműen kitűnt, hogy azt kizárólag a férj hibájából bontották fel és a férj tartásdíjra volt kötelezve. Egy férfi után tehát két vagy több nő is kaphatott özvegyi nyugdíjat, ami ma talán kissé szokatlannak tűnik. Ilyen esetben azonban a nyugdíj összege nem megduplázódott vagy megtöbbszöröződött, hanem megoszlott a két (vagy esetleg több) érintett özvegy között, egyenlő részben. Ha az első, elvált feleség bármilyen okból nem kapott vagy kaphatott özvegyi nyugdíjat, akkor az özvegynek a teljes összegű özvegyi nyugdíj járt.

A törvény egyértelműen kimondta, hogy az a körülmény, ha a férj öngyilkos lett, az özvegyi nyugdíjra való igényt nem befolyásolja.

Nem tarthatott igényt özvegyi nyugdíjra az összes eddigi kizáráson kívül az, aki nem volt magyar állampolgár; az a nő, akit a bíróság jogerős ítélettel hivatalvesztésre, vagy olyan büntetendő cselekmény miatt szabadságvesztésre ítélt, amelynek következtében a törvény erejénél fogva a közhivatalát vagy szolgálatát is elvesztette. Továbbá akinek a férje a tényleges szolgálat alatt követett el olyan büntetendő cselekményt, ami miatt fegyelmi határozattal a nyugdíját elveszítette. Nem volt jogosult özvegyi nyugdíjra a nőalkalmazott özvegyen maradt férje, valamint a napszámosnak és a munkásnak az özvegye.

Az özvegyi nyugdíjat a tisztviselők, valamint a rendszeres évi fizetéssel alkalmazott altisztek és szolgák özvegyei esetében a férjnek a tényleges szolgálatban utoljára kapott jövedelme alapján számolták. Ha ez évi 700 korona alatt volt, az özvegynek évi 360 korona járt. Összesen 22 kategória volt, a maximális özvegyi nyugdíj évi 6000 korona lehetett, amelyhez a férj utolsó fizetésének többnek kellett lennie évi 16 000 koronánál. Ebbe a körbe bizonyára nagyon kevesen tartoztak. A nyugdíj kategóriák 600 koronától kezdődően kategóriánként évi 200 koronával nőttek egészen 3600 koronáig. Onnan 400 korona volt a kategóriánkénti emelkedés. Abban az esetben azonban, ha az e szerint járó özvegyi nyugdíj kevesebb lett volna, mint a férj nyugdíjának a fele, akkor az özvegynek a különbözetet is ki kellett utalványozni, de ezzel a különbözettel sem lehetett több az özvegyi nyugdíj évi 8000 koronánál. A nem rendszeres évi fizetéssel alkalmazott altisztek és szolgák özvegyei a férj tényleges utolsó jövedelmének az egyharmadát kapták nyugdíjként, de ez nem lehetett kevesebb évi 300 koronánál. Az volt az elv ugyanakkor, hogy az özvegyek és árvák ellátását mindig a jogosultsá-

got szerző legmagasabb jövedelme után kellett kiszámolni, ha az nem a legutolsó jövedelme volt, akkor is.

A korábban csak a miniszterek és államtitkárok özvegyeire megállapított rendelkezést kiterjesztették az állami számvevőszék elnökének, alelnökének, a budapesti főpolgármesternek és a fiumei kormányzónak az özvegyére is. Eszerint, ha a férjük szolgálati ideje elérte az öt évet, akkor rájuk is a tisztviselők özvegyeire irányadó szabályokat kellett alkalmazni. Ők ugyanis jogosultak voltak az özvegyi nyugdíjra már akkor, ha a férjük szolgálati ideje öt évnél kevesebb volt, de ilyen minőségben egyhuzamban legalább három évet szolgált. A miniszternek és az állami számvevőszék elnökének özvegye évi 5000 koronát kapott, a többieké évi 3000-et.

A törvény fenntartotta azoknak az özvegyeknek a kivételezett helyzetét, akiknek a férje a szolgálat teljesítése közben, abból kifolyólag hunyt el, akár balesetben, akár erőszakos cselekményben vagy egészségkárosodás következtében valamilyen betegségben. Ilyenkor a rendesen járó özvegyi nyugdíj másfélszeresét is meg lehetett állapítani, de ebben az esetben sem haladhatta meg az özvegyi nyugdíj az évi 8000 koronát. Azoknak pedig, akik fegyveres testületnél szolgáltak, vagy az állami erődészetnél, illetve a kincstári fém- és sóbányászatnál fegyveres szolgálatot ellátóként mint rangosztályba nem sorozott havidíjas vagy altiszt, szolga vagy őr, ha bizonyíthatóan a szolgálat teljesítése közbeni harcban vagy orvttámadás következtében veszítették életüket, özvegyüknek a jövedelmük 100%-a járhatott nyugdíjként. Ezeket a rendkívüli nyugdíjakat csak a pénzügyminiszter előzetes hozzájárulásával lehetett engedélyezni, ha a baleset és az elhalálozás között nem telt el egy évnél több.

Az özvegyi nyugdíj megváltásának a szabályai nem változtak. Az özvegy, ha újból férjhez ment, továbbra is fenntarthatta korábbi özvegyi nyugdíját, de most már azzal is számolt a törvény alkotója, hogy az özvegy a második férjétől el is válhat, nem csak megözvegyülhet.

Nevelési járulék minden olyan tisztviselő, altiszt és szolga gyermekének járt, aki a szolgálati ideje és alkalmazási feltételei alapján már saját maga ellátási jogosultságot szerzett, függetlenül attól, hogy a tényleges szolgálat ideje alatt vagy már nyugdíjasként halt-e meg. Már nem használta a törvény a „szabályos kor elérése” kifejezést. A tisztviselők gyermekeinek 24 éves korukig, az altisztek és szolgák gyermekeinek 16 éves korukig járt, ha korábban valamilyen más ellátást nem nyertek. Ez a törvény már nem tett különbséget fiú- és lánygyermekek között.

Még azok a gyerekek is igényt tarthattak nevelési járulékra, akiket csak a nyugalomba helyezés utáni házassággal vagy királyi kegyelemmel törvé-

nyesítettek, de csak akkor, ha még a tényleges szolgálat alatt születtek. Sőt, olyan gyermekek is kaphattak nevelési járulékot, akik a szülő nyugdíjazása után születtek, vagy nyugdíjasan kötött házasságból születtek, abban az esetben, ha a tisztviselő, altiszt vagy szolga a nyugállományba helyezés-kor még nem volt hatvan éves, még nem töltötte le azt a szolgálati idejét, amely alapján 100% nyugdíjra lett volna jogosult, és a házasság megkötése vagy a gyermek születése után újra tényleges szolgálatba lépett és még legalább három évet szolgált. Az a gyermek is jogosult volt nevelési járulékra, aki szüleinek házasságát a bíróság jogerős ítélettel felbontotta, függetlenül attól, hogy anyja jogosult volt-e özvegyi nyugdíjra vagy sem. És az is, aki a házasság felbontását követő tíz hónapon belül született.

Láthatóan az állam igyekezett minél teljesebb körben gondoskodni az állandó állami alkalmazottak, tisztviselők, altisztek és szolgák gyermekeiről. Eddig azonban csak olyan gyermekekről volt szó, akiknek édesapjuk volt állami alkalmazott. A nőalkalmazottak gyermekei elhunyt édesanyjuk után csak akkor voltak jogosultak nevelési járulékra, ha az édesapjuk már meghalt, holtta nyilvánították, vagy teljesen vagyontalan és keresetképtelen volt.

Nem volt jogosult nevelési járulékra az a gyermek, aki nem magyar állampolgár; akit a bíróság jogerősen szabadság- vagy hivatalvesztésre ítelt; akinek szülője végkielégítést kapott; és a napszámosnak és munkásnak a gyermeke.

Ezek a szabályok egyáltalán nem vonatkoztak az örökbe fogadott gyermekekre. A tisztviselő, altiszt vagy szolga által örökbe fogadott gyerekek nem voltak jogosultak nevelési járulékra, viszont ha az ő gyermekét harmadik személy örökbe fogadta, azzal a nevelési járulékra való igényét nem veszítette el a gyermek.

A nevelési járulék annak az összegnek az ötödrésze volt, amelyet az anya özvegyi nyugdíjként a főszabály szerint mindenféle kivétel és kiegészítés nélkül kaphatott. A tisztviselőnő – a törvény még úgy nevezte, hogy „nőtisztviselő” – gyermekei esetében a nevelési járulékot annak az összegnek az alapján kellett megállapítani, amit egy ugyanolyan jövedelmű férfi tisztviselő özvegye kapott volna özvegyi nyugdíjként, mint-hogy a tisztviselőnők özvegyének nem járt özvegyi nyugdíj.

Az altisztek és szolgák után a hátramaradt gyermekeik nem a jövedelem alapján kaptak nevelési járulékot. A törvény írta elő a kapható összeget. A rendszeres fizetéssel alkalmazott altisztek és szolgák gyermekei egyenként évi 72 koronát kaptak; azoknak az altiszteknek és szolgáknak a gyermekei, akiket nem rendszeres fizetéssel alkalmaztak, egyenként évi 60 koronát.

A miniszterek – és a velük egy kategóriába eső már felsorolt tisztségviselők a fumei kormányzóig bezárólag – gyermekeinek nevelési járulékát a főszabály szerint kellett megállapítani akkor, ha az apa szolgálati ideje elérte az öt évet. Ha azonban nem érte el, ezek a gyerekek akkor is igényt tarthattak nevelési járulékra, ha az apa ezekben a kiemelt tisztségekben együttvéve egyhuzamban legalább három évet szolgált. Ebben az esetben a miniszterek és az állami számvevőszék elnökének a gyermekei fejenként évi 1000 koronára, az államtitkárok, az állami számvevőszék alelnökének, Budapest székesfőváros főpolgármesterének és a fumei kormányzónak a gyerekei egyenként évi 600 koronára voltak jogosultak. Ez, mint látjuk, több mint tízszerese az altisztek és szolgák gyermekei által élvezett nevelési járuléknak.

A szülőtlen árvák másfélszeres nevelési járulékot kaptak, ha kettőnél többen voltak, de ha csak egy vagy két árva maradt, ők kétszeres nevelési járulékra tarthattak igényt. Azok a szülőtlen árvák, akiknek mindkét szülőjük tisztviselő, altiszt vagy szolga volt és már mindkettő után kaphattak nevelési járulékot, csak egyikőjük után voltak jogosultak, és azt választhatták, amelyik számukra kedvezőbb volt.

Ha az altisztek és szolgák gyermekei továbbtanultak, és kiváló eredményük volt, a miniszter 16 éves koruk után is engedélyezhette a nevelési járulék folyósítását tanulmányaik végéig, legfeljebb 24 éves korukig.

A nevelési járulék folyósítását be kellett szüntetni, ha az árva elveszítette magyar állampolgárságát; ha bíróság jogerősen hivatal- vagy szabadságvesztésre ítélte; ha a miniszter előzetes engedélye nélkül külföldön élt; ha elérte a meghatározott életkort vagy előtte nagykorúsították; ha olyan ellátásban részesült, ami a nevelési járulék beszüntetését vonta maga után; ha közmegebotrátkozást okozó erkölcstelen életet élt; ha megnősült vagy férjhez ment; vagy ha meghalt.

Az elhunyt tisztviselő, altiszt vagy szolga özvegyének és gyermekeinek özvegyi nyugdíja és nevelési járuléka együttesen nem haladhatták meg az elhunyt utolsó beszámítható tényleges jövedelmét, vagy ha a jogosultságot szerző nyugdíjasként hunyt el, akkor nyugellátásának összegét. Ha az özvegyi nyugdíj összege önmagában elérte a nyugellátást, akkor a gyermekeknek egyáltalán nem volt jogosultságuk nevelési járulékra, viszont az özvegy természetesen köteles volt eltartani őket.

Bármilyen özvegyi vagy árvaellátást változatlanul csak kérelemre folyósítottak, hivatalból nem indítottak ilyen eljárásokat. A kérelmet egy éven belül kellett benyújtani. Ezen túlmenően végkielégítést egyáltalán nem lehetett megítélni, az állandó ellátásokat pedig csak a kérelem benyújtását követő hónap elsejétől lehetett folyósítani.

A felnőtt, de beteg, munka- és keresésképtelen vagy nyomorék, esetleg költséges ápolást igénylő árvák számára a miniszter a pénzügyminiszter előzetes egyetértésével életjáradékot engedélyezhetett. Természetesen olyan árvákról volt szó, akiknek járt nevelési járulék gyermekkorukban. Az életjáradékot esetről esetre kellett megállapítani, de az nem haladhatta meg annak a nevelési járuléknak az összegét, amelyre jogosult lett volna.

Temetési járulék minden tisztviselő, altiszt vagy szolga után járt, függetlenül attól, hogy mennyi időt töltött állami szolgálatban. Annak kellett kifizetni, aki az elhunyt gyógykezeléséről és eltemetéséről gondoskodott, ha ez több személy volt, akkor arányosan megosztva. A napszamosok és munkások után nem járt temetési járulék.

A temetési járulékot a beszámítható jövedelem után kategóriánként határozták meg. Tizenegy kategóriát állapítottak meg: a legsóban a jövedelem évi 800 korona alatt volt, és 200 korona temetési járulék járt. A legmagasabb kategóriában évi 12 000 korona fölött volt és 1600 koronát folyósítottak. Viszont akit nem rendszeres fizetéssel alkalmaztak, annak értelemszerűen nem jövedelme után számolták a járulékot; a törvény 200 koronában határozta meg ezt az összeget.

Az ötödik fejezet az átmeneti határozatokat foglalta magába. Leszögezték, hogy ez a törvény vonatkozik mindenkire, akit a törvény életbelépése után mentenek föl állásából vagy hal meg – viszont nem lehetett alkalmazni a korábban nyugállományba helyezettek, vagy a hatálybalépés előtt elhunyt tisztviselők, altisztek és szolgák özvegyeire és árváira, még akkor sem, ha a nekik megítélt folyósítás kezdete egybeesett a törvény hatálybalépésével. De ezt a törvényt kellett alkalmazni a nyugdíjak és az özvegyi nyugdíjak megváltására, a nevelési járulékok megítélésére és beszüntetésére, valamint a nyugdíjak beszüntetésére is, akkor is, ha azokat a törvény hatálybalépése előtt állapították meg. A születlen árvákra vonatkozó rendelkezéseket szintén eszerint kellett alkalmazni azokra is, akik a törvény hatálybalépése után váltak teljesen árvákká. Visszaható hatályt állapítottak meg a szolgálati idő kiszámításában az 1912. január 1-től nyugdíjazott és még életben lévő személyekre, kivéve azokat, akik az 1885. XI. tc. alapján magasabb ellátásra voltak jogosultak, továbbá az 1912. január 1-e után elhunytak özvegyei és árvái ellátására vonatkozóan. Itt a folyamatban lévő eljárásokat hivatalból kellett helyesbíten.

Az 1912. január 1-e előtt elhunyt tisztviselők, altisztek és szolgák özvegyeinek nyugdíját a törvény hatálybalépésének napjától 20%-kal fel kellett emelni, ám az évi 5000 koronát a felemelt özvegyi nyugdíj sem haladhatta meg. Az emelt özvegyi nyugdíjat sem hivatalból folyósították,

hanem kérelemre, amit a törvény hatálybalépésétől számított egy éven belül lehetett benyújtani. A később benyújtott kérelmekre csak a benyújtást követő hónap elsejétől lehetett az emelt összeget folyósítani. Azok az özvegyek, akik úgynevezett kegyelmi ellátásban is részesültek, magyarán a minisztertanács javaslatára az uralkodó magasabb összegű nyugdíjat engedélyezett számukra, a kegyelmi nyugdíjukat akkor is megtarthatták, ha kérték az emelést. Az özvegyi nyugdíjaknak ez a felemelése nem növelte a nevelési járulékokat, mert kimondta a törvény, hogy a nevelési járulékokra nincs hatással ez az emelés.

A hatodik fejezetben a díjnokok, illetve özvegyeik és árváik ellátását szabályozták. A hetedik fejezet a záró határozatokat tartalmazza. Ha a jogosultnak tévesen állapították meg a nyugdíját, akkor kérelmére – amelyet illetékmentesen nyújthatott be – a hibát korrigálni kellett és a különbözetet ki kellett fizetni, ha három éven belül benyújtotta a kérelmet. Ha tévedésből többet állapítottak meg, mint amennyi járna, a hibát azonnal korrigálni kellett, de a kifizetett összeget – mint említettem – visszakövetelni nem lehetett.

A nyugdíjból lehetett végrehajtani, és az államot elsőbbség illette meg a követelésekben. Az özvegyi nyugdíj és az árvaellátás azonban nem eshettek végrehajtás alá.

Ha valaki több mint egy évig nem vette föl az állandó ellátását, azt időlegesen be kellett szüntetni, és csak az igényjogosult kérelmére és az illetékes miniszter engedélyével lehetett újra folyósítani. A több mint három éve fel nem vett állandó ellátást és az egy éve fel nem vett végkielégítést már nem lehetett folyósítani.

Nyugdíjügyekben az ellátás megállapítására illetékes közigazgatási hatóság és végső fokon a miniszter volt illetékes dönteni. A miniszter döntése ellen, néhány kivételtől eltekintve, a közigazgatási bírósághoz lehetett fellebbezni. Nem lehetett fellebbezni például olyan természetű ügyekben, hogy a 16. életévét betöltött személynek engedélyez-e a miniszter a tanulmányai idejére nevelési járulékot, vagy hogy kegyelmi nyugdíjat vagy esetleg a szolgálati időben lévő megszakítás elnézését javasolja-e. A törvény határozataitól eltérő „vagy nem szorosan véve azon alapuló” nyugdíjakat, kegydíjakat, nevelési járulékokat és végkielégítéseket csak a minisztertanács hozzájárulásával és az illetékes miniszter felelősségére kegyelmi úton lehetett engedélyezni. A kegyelmi úton engedélyezett ellátásoknál azonban csak a törvény által megkívánt, de hiányzó „kellékeket” lehetett elengedni, vagyis az előfeltételek meglétéből engedni. Az engedélyezendő ellátás nem lehetett nagyobb, mint amennyi a törvény szerint járt volna akkor, ha a hiányzó kellék megléte volna.

Ennek a törvénynek a határozatai kiterjedtek a főispánokra is, azzal a kiegészítéssel, hogy az 1886: XXI. tc.-nek azok a határozatai, amelyek az ellátási igényre vonatkoznak, és azok, amelyek a főispánokra kedvezőbbek, mint ez a törvény, változatlanul érvényben maradnak. A főispánok állása 1886-ig nem volt nyugdíjas állás. Tisza Kálmán miniszterelnök teremtette meg a nyugdíjképességüket.

Az 1912: LXV. tc. határozatai kiterjedtek az ítélőbírákra, a bírósági hivatalnokokra, továbbá a királyi ügyészség tagjaira, valamint a m. kir. közigazgatási bíróság ítélőbíráira is, azzal a kiegészítéssel, hogy rájuk több korábbi törvény egy-egy meghatározott paragrafusa is érvényben maradt. Viszont a m. kir. csendőrség rangosztályba sorozott havidíjasaira nem terjedt ki: rájuk a m. kir. honvédség havidíjasaira érvényes határozatokat kellett alkalmazni. Ennek a törvénynek a határozatai nem terjedtek ki továbbá a legfelső udvartartás köréhez tartozó, valamint az uralkodóház családi javait kezelő hivataloknál alkalmazottakra; a kabineti irodában alkalmazottakra; a közös minisztériumok és a közös számvevőszék alkalmazottaira; a közös hadsereg, haditengerészet és a m. kir. honvédség kötelékébe, illetve az ezekhez tartozó intézményekben dolgozókra; a horvát-szlavón autonóm kormánynál és országos hatóságoknál alkalmazottakra; az országos tanítói nyugdíj- és gyámintézet kötelékébe tartozókra; az országos tanári nyugdíjintézethez tartozókra; az állami kezelés alatt álló bányászati vagy erdészeti társládák tagjaira; a m. kir. államvasutak nyugdíjintézetéhez és nyugbérpénztárához tartozókra; a külön nyugdíjintézet kötelékébe tartozó vízmesterekre; az országos selyemtenyésztesnél alkalmazott olyan egyénekre, akiknek az ellátását az államkincstár más módon biztosította. Nem vonatkozott továbbá az ennek a törvénynek az alapján ellátásra nem jogosult, de az 1876: XIV. tc. alapján igényjogosult egészségügyi személyzetre. A felsoroltaknak nyugdíjazására és végkielégítésére, valamint az özvegyeik és árváik ellátására a rájuk érvényben lévő külön törvények és szabályok voltak irányadók. Nem terjed ki a törvény a cselédekre és gazdasági cselédekre, valamint a m. kir. dohányjövedéknél alkalmazott munkásokra sem, akiknek a részére külön nyugbér szabályzatot szándékoztak alkotni.